

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Doelmatigheidsanalyse Gevels en bedakingen

Eindrapport

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

DOELMATIGHEIDSANALYSE

GEVELS EN BEDAKINGEN

Eindrapport

VEERLE DE HOUWER EN KATRIJN DEPUYDT

INHOUD

1	AANLEIDING TOT HET PROJECT	5
2	WAT ZIJN BESCHERMINGEN VAN GEVELS EN BEDAKINGEN?	6
2.1	ALLEEN EXTERIEUR – OF TOCH NIET?	6
2.2	GESCHIEDENIS VAN EEN FENOMEEN.....	6
2.3	DE LIJST VAN GEVELS EN BEDAKINGEN.....	8
2.4	GEVELS EN BEDAKINGEN IN GROTE LIJNEN	9
2.4.1	EEN HOOFDZAKELIJK ANTWERPS VERHAAL EN EEN STEDELIJK FENOMEEN	10
2.4.2	UIT DE <i>SEVENTIES</i>	10
2.4.3	' <i>OUDE BOUWKUNST</i> ' MET EEN STEDELIJKE GEBOUWTYPOLOGIE.....	10
2.4.4	VAN KLEIN ONDERDEEL TOT BIJNA HET GEHEEL.....	11
2.4.5	OVERLAP MET ANDERE BESCHERMINGEN	13
3	ONDERZOEKSMETHODE	14
3.1	EERSTE METHODE	14
3.2	UITEINDELIJKE ONDERZOEKSMETHODE	14
3.2.1	ONDERZOEK NAAR DE EFFECTIVITEIT	15
3.2.2	ONDERZOEK VAN HET BEHEER	16
4	ONDERZOEKSRESULTATEN	17
4.1	ONDERZOEK NAAR DE EFFECTIVITEIT	17
4.1.1	RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK VAN DE VERSCHILLENDE PARAMETERS.....	17
4.1.2	IS UITBREIDEN OF OPHEFFEN VAN DE BESCHERMINGEN AAN DE ORDE?.....	28
4.2	ONDERZOEK VAN HET BEHEER	30
5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	33
5.1	CONCLUSIES	33
5.1.1	DE SCREENING VAN BESCHERMINGEN <i>GEVELS EN BEDAKINGEN</i> OP HET VLAK VAN EFFECTIVITEIT: ZIJN OPHEFFINGEN OF UITBREIDINGEN VAN DE BESCHERMINGEN AAN DE ORDE?	33
5.1.2	HOE WORDT MET DEZE BESCHERMINGEN OMGEGAAN IN HET BEHEER?	34
5.2	AANBEVELINGEN.....	35
6	BRONNEN.....	37

Bijlage 1: Tussentijds verslag 2017

Bijlage 2: Aanvullende cijfers

Bijlage 3: Tabel beschermde objecten *Gevels en bedakingen*

1 AANLEIDING TOT HET PROJECT

Het project *Doelmatigheidsanalyse van het instrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten* is opgenomen in de beleidsnota 2014-2019. Een algemeen projectplan, op 18 november 2015 gevalideerd door de minister, verfijnt het project.¹ De *Doelmatigheidsanalyse* heeft als doel om na te gaan of de instrumenten die de administratie inzet bij het beschermen effectief zijn en om bestaande beschermingsbesluiten te evalueren in hanteerbare deelpakketten.

Het projectplan schetst de verschillende fases en thema's van het onderzoek. De eerste fase van het project resulteerde in een rapport over 85 jaar beschermingsbeleid.² Het geeft een overzicht van de evolutie van het beschermingsinstrumentarium. Het onderzoek van fase 2 analyseert beschermd onroerend erfgoed in thematische deelpakketten. In deze regeerperiode (2014-2019) werden de thema's *Archeologische sites, Gevels en bedakingen* en *Bouwkundige gehelen* geselecteerd.

Bij archeologische sites en bouwkundige gehelen gaat het om bepaalde types van beschermde objecten, die in de loop der jaren met verschillende instrumenten beschermd zijn. Het vergelijken van die objecten kan dan verduidelijken welk instrument het beste is om een bepaald type erfgoed te beschermen. De groep van *Gevels en bedakingen*, zoals omschreven in het projectplan, omvat alleen monumenten waarvan de bescherming beperkt is tot gevels en daken. De beschermde objecten van dit type zijn grotendeels in kaart gebracht bij het samenstellen van de beschermingsdatabank.

Het agentschap had bij de start van het voorliggende project geen ervaring met doelmatigheidsonderzoek. Vergelijkbare onderzoeken in binnen- en buitenland zijn bovendien schaars. Hoe het thema *Gevels en bedakingen* het best onderzocht kon worden, was dus niet meteen duidelijk. Bijgevolg evolueerde de methodiek voor het onderzoek in de loop van het project, zoals toegelicht in hoofdstuk 3.

In juni 2017 werd een tussentijds verslag (bijlage 1) van de vordering van het project opgeleverd.

---

¹ S.N. 2015: *Projectplan – Doelmatigheidsanalyse beschermingsinstrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten*, onuitgegeven projectplan, agentschap Onroerend Erfgoed.

² DE CLERCQ L. (red.) 2017: *Doelmatigheidsanalyse van het beschermingsinstrumentarium fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 – 2016* [online], <https://oar.onroenderfgoed.be/item/432> (geraadpleegd op 7 september 2018).

2 WAT ZIJN BESCHERMINGEN VAN GEVELS EN BEDAKINGEN?

2.1 ALLEEN EXTERIEUR – OF TOCH NIET?

De beschermingen van *Gevels en bedakingen* zijn beschermingen waarbij slechts een deel van het gebouw, meer specifiek (een gedeelte van) het exterieur beschermd is als monument. Het kan gaan om onderdelen van een gevel, één volledige gevel of meerdere gevels, al dan niet samen met de bedaking. Wat er precies beschermd is, blijkt uit het toevoegen van termen als ‘gevel’, ‘voorgevel’, ‘gevels en bedakingen’ of ‘bovengevel’ aan de omschrijving in het beschermingsbesluit. Om de begrippen ‘gevel’ en ‘dak’ juridisch te verankeren, is het aangewezen te verwijzen naar de definities in een Nederlandstalig woordenboek³:

“Gevel

voormuur of -wand van een gebouw (...) bij uitbreiding buitenmuur of -wand van een gebouw in het algemeen”

“Dak (synoniem bedaking)

het gehele samenstel dat de bedekking vormt van een huis of gebouw, bestaande uit de kap, afgedekt met pannen, leien, zink, ijzer, riet, stro e.d. rustend op de muurplaat of balklaag”

Onder ‘kap’ wordt verstaan:

“Kap: samenstel van houten, metalen of betonnen onderdelen waarop de dakbedekking rust”

Naast de beschermingen van *Gevels en bedakingen* bestaan er nog andere vormen van gedeeltelijke monumentbeschermingen. Soms beschermd de overheid enkel de kerktoren of een vleugel van een gebouw zonder de rest van het pand. Bij een bescherming van dit soort driedimensionale onderdelen gaat het om het volledige volume: exterieur en interieur. De situatie voor dergelijke beschermingen is vergelijkbaar met een gewone bescherming als monument.

Andere besluiten beschermen alleen een waardevol interieuronderdeel (bijvoorbeeld een lift, orgel of retabel), zonder de rest van het pand waartoe het behoort. Bij dergelijke beschermingen gaat het om een object dat zich volledig in het interieur van een gebouw bevindt. Deze beschermde interieurelementen kennen een afzonderlijke problematiek.

2.2 GESCHIEDENIS VAN EEN FENOMEEN⁴

Het beschermen van *Gevels en bedakingen* komt gedurende de hele beschermingsgeschiedenis in ons land voor, tot de inwerkingtreding van het Onroerenderfgoeddecreet in 2015.

Het idee om slechts een gedeelte van het gebouw te klasseren ontstaat al in de 19de eeuw. In die tijd legde de Koninklijke Commissie voor Monumenten de eerste lijsten aan met de belangrijkste monumenten in ons land. In 1889 ontstond een klasseringssysteem om subsidies te kunnen verlenen,

---

³ Woordenboek Van Dale, ‘gevel’ en ‘dak’ en ‘kap’ [online], <http://pakket5.vandale.nl/zoeken/zoeken.do#> (geraadpleegd op 7 september 2018).

⁴ Gegevens, tenzij anders vermeld, afkomstig uit: DE HOUWER V. 2017: “Zij omstralen met een gloriekrans het aanschijn des Vaderlands”. *Basistekst erfgoedbegrip en waardering – bouwkundig erfgoed*, onuitgegeven tekst, Agentschap Onroerend Erfgoed.

waarbij ook het klasseren van een deel van het gebouw tot de mogelijkheden behoorde. De ouderdom van een pand of een onderdeel was daarbij een bepalende factor. Gebouwen jonger dan een eeuw werden niet geklasseerd, dit was immers de tijd die men nodig achtte om objectief te kunnen terugblikken.

De monumentenwet van 1931 verliet het principe van het klasseren in klassen. De wet verankerde het gedeeltelijk beschermen van monumenten echter expliciet in het eerste artikel. Monumenten en gebouwen konden in hun geheel of gedeeltelijk worden gerangschikt.⁵ Het kwam immers vaak voor dat bij een romaanse of gotische kerktoeren een kerkship in een neostijl gebouwd was. In dat geval beschermde men alleen de kerktoeren. Hetzelfde principe kon gelden voor een oude voorgevel met een jongere constructie erachter of zelfs voor een interessant bouwkundig onderdeel uit de gotiek, geïncorporeerd in een jongere gevel.

Het monumentendecreet van 1976⁶ voorzag niet meer expliciet in de mogelijkheid om onderdelen te beschermen. Het decreet stipuleerde wel dat ook sommige roerende zaken in het interieur door een bescherming gevat konden worden.⁷ Hoewel dit een holistische benadering veronderstelde, met een waardering van het interieur en het exterieur van een pand, bleef in de praktijk het beschermen van *Gevels en bedakingen* nog geruime tijd bestaan.

Uit de jaren 1970-1980 stammen enkele omvangrijke beschermingsbesluiten die meerdere beschermingen van *Gevels en bedakingen* omvatten in grote steden als Antwerpen, Gent en Brugge. Koploper is het koninklijk besluit van 2 september 1976 voor het *Geografisch pakket Antwerpen* dat niet minder dan 162 beschermingen van dit type omvat.

Waarom de administratie in die periode voor gedeeltelijke beschermingen koos, kwam uit het gevoerde onderzoek niet helemaal duidelijk naar voren. De besluiten zouden zijn opgemaakt om te redden wat er te redden viel in de op dat ogenblik verloederde stadskernen. De interieurs van deze beschermde panden zijn hierdoor vaak niet bezocht. Een bescherming van dit type was blijkbaar soms een eerste stap, in de hoop om later - bijvoorbeeld als een restauratie aan de orde was - het volledige pand te kunnen beschermen. In bepaalde gevallen gebeurde dit ook effectief.⁸ Ook het verschil in premiemogelijkheden voor monumenten en stads- of dorpsgezichten speelde na 1976 een rol. Voor werken in of aan een beschermd stads- of dorpsgezicht konden lang geen premies worden toegekend, waardoor de administratie een bescherming als monument verkoos.

Belangrijk daarbij is dat in dezelfde periode vergelijkbare panden wel integraal als monument werden beschermd, zonder dat daarom veel meer geweten was over het interieur. Hoewel een onderzoek van het interieur volgens de toenmalige administratie idealiter zou moeten gebeuren voor een monumentbescherming, stuitte dit op een aantal praktische moeilijkheden. In het artikel *'50 jaar beschermingen in Vlaanderen'* uit 1983 verwoordden E. Goedleven en A. Demey dit als volgt:

“Enerzijds zijn privé-woningen dikwijls moeilijk toegankelijk, anderzijds zijn een groot aantal interieurs – vooral van 16de, 17de en 18de eeuwse woningen – verborgen door valse zolderingen, muren en dergelijke meer. In de meeste gevallen dient men zich dan ook tevreden te stellen met een beoordeling

---

⁵ MINISTERIE VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN 1931: *Wet op en het behoud van monumenten landschappen*, [online] http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1931080730&table_name=wet (geraadpleegd op 27 juli 2018).

⁶ MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING EN NEDERLANDSE CULTUUR 1976: *Decreet tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten*, [online], http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1976030330&table_name=wet (geraadpleegd op 27 juli 2018).

⁷ Ook op basis van de wet van 1931 werden al interieurs en interieuronderdelen beschermd.

⁸ Zie verder 2.3 voor een stand van zaken van de omgezette beschermingen.

van het uitwendige en kan men enkel naar aanleiding van een toevallige vraag tot restauratie overgaan tot een onderzoek en beoordeling van het inwendige.”⁹

In hetzelfde artikel veroordeelden de auteurs het Antwerpse besluit uit 1976 met gedeeltelijke beschermingen scherp:

“Bij het opmaken van de voorstellen werd de laatste jaren tevens afgestapt van de vroegere beperking tot ‘gevel(s) en bedakingen’. In sommige gevallen kwamen zelfs beschermingen van gevels alleen voor, wat onoverkomelijke moeilijkheden stelt wanneer restauratiewerken aan het eveneens waardevolle – maar niet noodzakelijk opgemerkte – dak noodzakelijk worden.

Een schoolvoorbeeld van hoe het niet moet, is in dit opzicht het Koninklijk Besluit van 2.9.1976 waarbij te Antwerpen 162 voorgevels (in 85 gevallen zelfs voorgevel-bovengevel, dit wil zeggen met uitsluiting van de verbouwde pui) en bedaking werden beschermd. Wat te doen bij restauratieprojecten wanneer het dak moet worden hersteld? Waar begint de voorgevel-bovengevel? Wat indien bij ontmanteling van de niet beschermde winkelpui alle elementen voor een verantwoorde constructie van de benedenpui aanwezig blijken te zijn? Wij spreken dan nog niet over het voorkomen van belangrijke muur- of plafondschilderingen in het niet beschermde interieur van deze woningen.”¹⁰

De praktische problemen bij deze manier van beschermen werden dus al vroeg benoemd en het was duidelijk dat de manier van werken niet strookte met holistische benadering van de monumentenzorg zoals die door de wetgeving van 1976 werd vooropgesteld. Toch komen ook in de jaren 1980 en 1990 nog beschermingen van dit type voor en werden de beschermingen van *Gevels en bedakingen* nooit systematisch aangepakt. Pas sinds 2000 is het aantal beschermingen van dit type drastisch teruggelopen.¹¹

Het onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013¹², van toepassing sinds 1 januari 2015, bepaalt dat in het beschermingsbesluit naast de erfgoedwaarden ook de erfgoedkenmerken en -elementen expliciet beschreven worden. Het volledige pand krijgt een beschermd statuut, maar de beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken geeft aan waar de waardevolle delen zich bevinden en waar de essentie van de bescherming ligt. De vraag kan gesteld worden of, wanneer het aantal erfgoedwaardevolle elementen in verhouding tot de rest van het pand klein wordt, er geen risico bestaat dat dit opnieuw onduidelijkheden op het vlak van beheer doet ontstaan, ook al is het hele pand integraal onderzocht.

2.3 DE LIJST VAN GEVELS EN BEDAKINGEN

De beschermingen van *Gevels en bedakingen* zijn voor een groot stuk geïdentificeerd bij het invoeren van gegevens in de beschermingsdatabank. Deze monumenten kregen de thesaurustermen ‘gevels’ en/of ‘daken’ toegekend, om ze eenvoudig uit de databank te kunnen halen. Tijdens het project werd daarnaast de lijst van thesaurustermen gescreend op andere exterieuronderdelen en werden ‘deuren’, ‘ingangsomlijstingen’, ‘portalen’, ‘poorten’, ‘gevelniskapellen’ en ‘reclamemuurschilderingen’ als zoektermen toegevoegd, om een zo volledig mogelijke lijst te bekomen.

Een belangrijke vaststelling was dat 71 beschermde objecten, waarvan oorspronkelijk alleen gevels en daken beschermd waren, later integraal beschermd werden. Dit gebeurde zonder de oude

---

⁹ DEMEY A., GOEDLEVEN E. 1983: *Vijftig jaar beschermingen in Vlaanderen*, Brussel, 19-22.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Zie Bijlage 2.

¹² VLAAMSE OVERHEID 2013: *Decreet betreffende het onroerend erfgoed* [online], http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2013071244 (geraadpleegd op 14 september 2018).

bescherming van *Gevels en bedakingen* op te heffen. Volgende tabel geeft de geografische en chronologische spreiding van deze 71 beschermde objecten:

	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Totaal
1931-1939	4	2	1	2	0	9
1940-1949	0	4	1	0	1	6
1950-1959	5	0	3	0	1	9
1960-1969	0	0	1	0	0	1
1970-1979	11	24	3	0	3	41
1980-1989	1	1	1	0	0	3
1990-1999	0	0	2	0	0	2
2000-2009	0	0	0	0	0	0
2010-2015	0	0	0	0	0	0
Totaal	21	31	12	2	5	71

Naar verluidt werden de beschermingen van dit type in de provincie Limburg systematisch omgezet als er waardevolle interieurelementen aanwezig waren, wat verklaart waarom het grootste aantal omzettingen in deze provincie te vinden is.¹³ Deze 71 objecten werden uit de lijst gehaald, net als onder meer dubbele, opgeheven en vernietigde beschermingen.

Uiteindelijk bleven 493¹⁴ beschermde objecten *Gevels en bedakingen* over, die het voorwerp uitmaken van het voorliggende onderzoek. De objecten werden opgenomen in een Exceltabel. De tabel bevat per pand de identificatiegegevens¹⁵, aangevuld met informatie uit de beschermingsdatabank:

- Jaar van bescherming
- Bouwdatum erfgoedobject
- Stijl
- Typologie
- Thesaurustermen 'gevels' en 'daken'

Per object met beschermde gevels werd ook nog gespecificeerd of het ging om een beschermd deel van een gevel, één beschermde gevel of meerdere beschermde gevels. Tot slot werd genoteerd of de beschermingen overlapt met een bescherming als landschap of als stads- of dorpsgezicht.

2.4 GEVELS EN BEDAKINGEN IN GROTE LIJNEN

De gegevens uit de Exceltabel laten toe om de beschermingen van *Gevels en bedakingen* in grote lijnen te situeren en te karakteriseren. De volledige tabellen en overzichten van cijfergegevens en percentages zijn te vinden in bijlage 2.

¹³ Mondelinge informatie verkregen van erfgoedconsulente V. Wuyts (13 april 2016).

¹⁴ Dit aantal verschilt van de 515 uit het tussentijdse rapport, onder meer omdat er objecten waarvan onvoldoende fotomateriaal van was uit de lijst geschrapt werden.

¹⁵ Naam, adres, gemeente, deelgemeente, provincie.

2.4.1 Een hoofdzakelijk Antwerps verhaal en een stedelijk fenomeen

De beschermingen van *Gevels en bedakingen* zijn ongelijk verspreid over Vlaanderen. De meeste komen voor in de provincie Antwerpen (58%), op ruime afstand gevolgd door Oost-Vlaanderen (22%). Limburg telt met slechts tien objecten (2%) de minste beschermingen van dit type.

Beschermingen van dit type komen het meest voor in steden: 81% van de beschermde objecten is geconcentreerd in vijf steden: Antwerpen, Brugge, Gent, Oudenaarde en Mechelen. De stad Antwerpen is de absolute koploper met 243 beschermde objecten *Gevels en bedakingen*.

Het is op basis van deze informatie duidelijk dat het beschermen van *Gevels en bedakingen* niet systematisch is doorgevoerd in Vlaanderen, daarvoor zijn de interprovinciale verschillen te groot en concentreren deze beschermingen zich te veel in een beperkt aantal steden. Het onderzoek naar de geschiedenis van het fenomeen (zie hoger) leerde dat tegelijk met de beschermingen van *Gevels en bedakingen* vergelijkbare panden wel volledig als monument zijn beschermd, wat wijst op een inhoudelijke ongelijkheid in het beschermingsregime. Nu blijkt dus ook een geografische ongelijkheid.

2.4.2 Uit de seventies

Chronologisch ligt de piek van dit soort beschermingen in de jaren tussen 1970 en 1979, met in totaal 246 beschermde *Gevels en bedakingen* of net niet de helft van het totale aantal. Het jaar 1976 is een absolute uitschieter voor dit decennium, met 148 objecten.¹⁶ De oorzaak van deze piekconcentratie is in dit onderzoek niet achterhaald. Mogelijk ligt ze in de overgang van de monumentenwet van 1931, waarin het beschermen van onderdelen nog expliciet vervat zat, naar het monumentendecreet van 1976, dat van een holistische benadering vertrekt.

Zoals hoger geschetst, veroordeelde de toenmalige administratie deze manier van beschermen al in 1983. Toch kennen de jaren 1980 met 30% nog een aanzienlijk aantal van dit soort beschermingen. De praktijk blijft het langst op grotere schaal nawerken in Oost-Vlaanderen, met 99 beschermde panden in de groep '*Gevels en bedaking*' waarvan de bescherming dateert van na 1980.

2.4.3 'Oude bouwkunst' met een stedelijke gebouwtypologie

Het groeperen van beschermde objecten op basis van stijl, bouwperiode of typologie is niet eenvoudig. In de databank¹⁷ is niet aan alle objecten een stijl toegekend¹⁸ en per object kunnen meerdere dateringen, stijlen en typologieën voorkomen die de gelaagdheid van het gebouw weerspiegelen.¹⁹ Om toch grote lijnen te kunnen trekken in de groep van *Gevels en bedakingen* qua stijl en datering werd enkel rekening gehouden met de op oudst voorkomende stijl en oudste voorkomende datering. Dit geeft een algemene trend weer.

72% van de objecten kreeg een stijl en een datering toegekend uit de periode voor de 19de eeuw. Dit is niet verwonderlijk gezien de ontstaansperiode van de meeste beschermingen van *Gevels en bedakingen*: lange tijd werden chronologische limieten gehanteerd voor inventariseren en beschermen.²⁰

---

¹⁶ Cijfer zonder de beschermingen die later gevat werden door een volledige bescherming.

¹⁷ Die voor deze aspecten informatie haalt uit de inventarisdatabank.

¹⁸ Binnen het project werden 'stijlloze' objecten van een stijl voorzien, waarbij gekeken werd naar de stijl van analoge objecten in de databank.

¹⁹ Momenteel wordt in het kader van de vaststelling van de inventaris per provincie werk gemaakt van het nakijken en verfijnen van alle thesaurusterminen. De gegevens uit de lijst die binnen het project gebruikt worden, dateren echter van voor deze actie.

²⁰ S.N. S.D.: 2.3.2 Publicatiereeks "Bouwen door de Eeuwen Heen in Vlaanderen": inventaris van het bouwkundig erfgoed [online], https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/inventarisatie/geografisch/bouwen_door_de_eeuwen_heen (geraadpleegd op 19 december 2018).

Qua gebouwtypologie is de verscheidenheid aan toegekende zoektermen in de databank nog veel groter dan bij stijl en datering. 325 objecten, ongeveer 66% van het totaal, kregen als één van hun typologieën de termen ‘stadswoningen’ (154 objecten), ‘burgerhuizen’ (112 objecten) of ‘herenhuizen’ (59 objecten) toebedeeld – wat ook logisch is gezien de overwegend stedelijke concentratie van deze beschermingen.

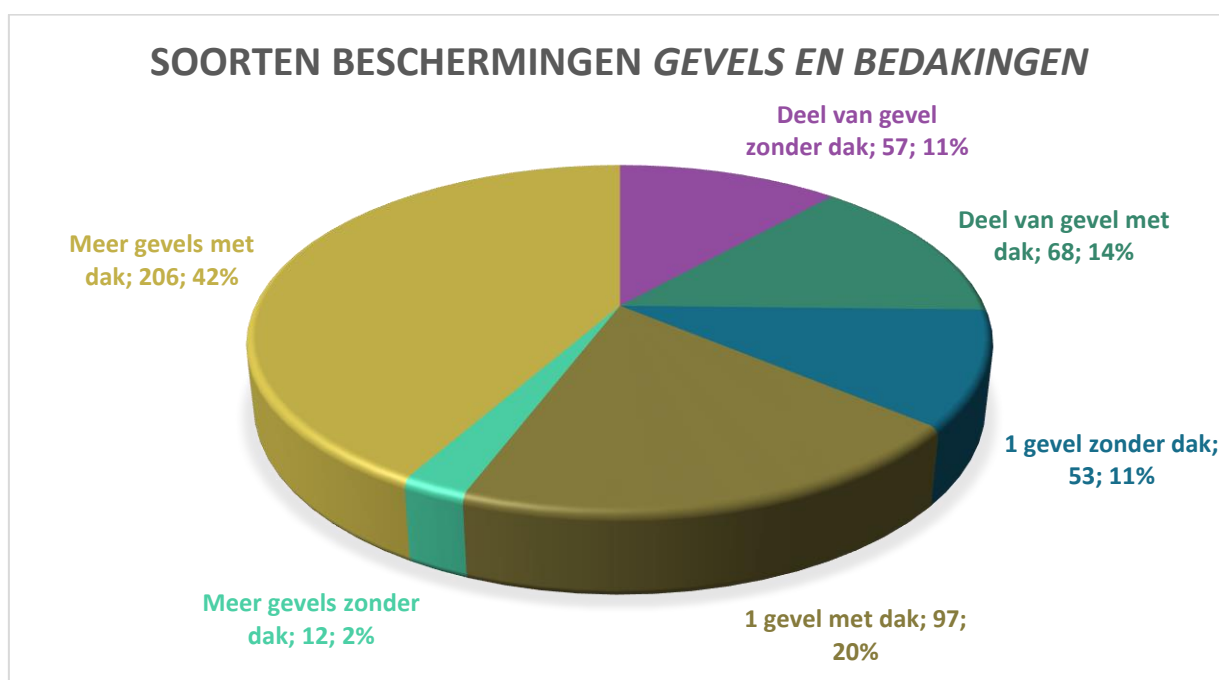
2.4.4 Van klein onderdeel tot bijna het geheel

Binnen de groep van *Gevels en bedakingen* komen nog subgroepen voor, variërend van de bescherming van een deel van de gevel tot het geheel van alle gevels en het dak. Volgende groepen werden geïdentificeerd:

- Deel van gevel beschermd, zonder het dak;
- Deel van de gevel beschermd, met het dak;
- 1 gevel beschermd, zonder het dak;
- 1 gevel beschermd, met het dak;
- Meerdere gevels beschermd, zonder het dak;
- Meerdere gevels beschermd, met het dak.

Hoe kleiner het beschermde deel tegenover het geheel, hoe groter het risico dat ingrepen aan de niet beschermde delen een impact kunnen hebben op het beschermde, vandaar dat dit onderscheid relevant is.

Zoals onderstaand diagram aantoont, vormen de beschermingen van meerdere gevels, samen met het dak de grootste groep. Beschermingen van meerdere gevels zonder het dak komen dan weer het minst vaak voor.

Opvallend is dat beschermingen van een deel van de gevel, met of zonder het dak bijna niet voorkomen buiten de provincie Antwerpen. De beschermingen van één gevel met of zonder dak beperken zich hoofdzakelijk tot de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen. Waarom dit zo is, is momenteel niet geweten. Het duidt er evenwel op dat er geen eenduidige visie was over hoe deze beschermingen moesten worden doorgevoerd.

2.4.4.1 Deel van een gevel beschermd

In totaal komen 125 beschermingen van onderdelen van een gevel voor, met of zonder dak.

De beschermde delen van een gevel, zonder beschermd dak, vormen in geheel Vlaanderen een groep van in totaal 57 beschermde objecten. De groep omvat 31 poorten, zeven winkelpuien, vier beeldengroepen en drie reclamemuurschilderingen. Zeven beschermingen betreffen 'bovengevels' (het deel van de gevel boven de eerste bouwlaag) en andere meer substantiële geveldelen. Vijf uiteenlopende beschermde objecten kunnen gevat worden onder de noemer 'andere': een erker, een geveltop, een gevel van een middenschip, een restant van een spitsboogvenster en de overblijfselen van het huis De Lepelaar op de Zoutwerf in Mechelen.

De beschermde delen van een gevel met beschermd dak, vormen een groep van in totaal 68 beschermde objecten. In 64 gevallen betreft het de bescherming van de bovengevel of geveltop. Vier van deze beschermingen zijn andere onderdelen, gevat onder de noemer 'geveldelen'.

2.4.4.2 Eén gevel beschermd

Bij 150 objecten *Gevels en bedakingen* is één gevel beschermd. De manier waarop dit in de betrokken besluiten wordt omschreven, is divers. De groep omvat 87 voorgevels, 46 gevels zonder specificatie, vier achtergevels, een zijgevel en twaalf gevels met een andere omschrijving zoals 'barokgevel', 'buitengevel' of 'gedateerde gevel'. Bij 53 beschermingen is één volledige gevel beschermd zonder het dak, bij de overige 97 is ook het dak in de bescherming begrepen.

Omdat bij deze objecten de volledige gevel beschermd werd, valt te verwachten dat die vrij is van verbouwde delen, in tegenstelling tot de deels beschermde gevels. Maar tijdens het onderzoek bleek dat ogenschijnlijk vergelijkbare erfgoedobjecten op verschillende manieren beschermd zijn - zelfs door hetzelfde beschermingsbesluit. Zo beschermt het 'beruchte' koninklijke besluit van 2 september 1976 in Antwerpen de voorgevel van het 16de-eeuwse *Hoekhuis met Bergstraat* integraal en bij de eveneens 16de-eeuwse *Stadswoning de Grootte Arent* alleen de bovengevel. Toch waren en zijn de benedenverdiepingen van deze panden in beide gevallen op een gelijkaardige manier verbouwd.

Foto 1: Object 6851: Hoekhuis met Bergstraat, Leeuwenstraat 15, Antwerpen, toestand 1975
(Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/4313/beelden>, © Vlaamse Gemeenschap)

Foto 2: Object 6351: Stadswoning de Grootte Arent, Eiermarkt 19, Antwerpen, toestand 1975
(Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/3953/beelden> © Vlaamse Gemeenschap)

Waarom de gevels op een verschillende manier beschermd werden, is niet bekend. De wijze van afbakening van de bescherming heeft echter een invloed op de rechtsgevolgen die van toepassing zijn en zorgt daardoor voor een ongelijkheid.

2.4.4.3 Meer gevels beschermd

218 van de beschermde objecten *Gevels en bedakingen* hebben meerdere beschermde gevels. Ook hier verwoorden de betrokken beschermingsbesluiten dit divers, zij het dat er minder variatie is dan bij de vorige categorieën. Het is niet zo dat steeds alle gevels beschermd werden. Toch vermeldt het beschermingsbesluit in het grootste deel van de gevallen (186) ‘gevels’. Bij 22 objecten beoogt de bescherming duidelijk alle gevels van een bepaald onderdeel van een site (zoals een bepaalde vleugel of een bijgebouw). In tien gevallen is de bescherming beperkt tot enkele gevels, bijvoorbeeld de combinatie ‘voorgevel en zijgevel’ of de ‘straatgevels’.

Bij 206 van de beschermingen van ‘meer gevels’ is ook het beschermde dak in de bescherming opgenomen, in twaalf gevallen niet.

2.4.5 Overlap met andere beschermingen

Net zoals bij andere beschermde monumenten kan het voorkomen dat de bescherming overlapt met een bescherming als stads- of dorpsgezicht of een bescherming als landschap. Dit is het geval voor 143 objecten.²¹ Maximaal komen twee bijkomende beschermingen voor. Die kunnen gelijktijdig zijn, maar even goed de monumentbescherming voorafgaan of opvolgen. Ze kunnen in theorie versterkend werken voor de bescherming van *Gevels en bedakingen*. Zo zal in gevallen waar het dak niet mee beschermd is, de bijkomende bescherming hier wel vaak een bijkomend houvast voor bieden.

In het geval dat bij een bescherming van *Gevels en bedakingen* geen interieur aanwezig is en deze bescherming is gelegen in een beschermd stads-of dorpsgezicht, lijkt het in eerste instantie alsof de bescherming als stads- of dorpsgezicht zou kunnen volstaan om de erfgoedwaarden van de bescherming *Gevels en bedakingen* te vatten. Er moet echter rekening gehouden worden met het feit dat het algemene uitgangspunt van een bescherming als stads- of dorpsgezicht anders is (de nadruk ligt op het geheel) en dat de juridische gevolgen ook sterk verschillen van die van een monumentbescherming, wat dit geen evidente piste maakt. Daarenboven heeft ieder individueel stads- en dorpsgezicht ook nog zijn eigen uitgangspunt en waardenstelling, die mogelijk de erfgoedwaarde van het beschermde monument *Gevels en bedakingen* niet of onvoldoende verankert.

---

²¹ Gegevens volgens de beschermingsdatabank van 5 oktober 2016.

3 ONDERZOEKSMETHODE

3.1 EERSTE METHODE

Bij de start van het onderzoek stond de onderzoeksvraag of de beschermingen als monument van *Gevels en bedakingen* een effectief instrument zijn centraal. Om de effectiviteit van een instrument te kunnen nagaan, moet eerst duidelijk zijn wat het doel van dit instrument was. Wat wilde de overheid bereiken door een pand als monument te beschermen? Wijzigde dit doel in de loop van de jaren? Welke middelen waren ter beschikking om het doel te bereiken? Evolveerden deze in de loop van de tijd?

Het onderzoek dat hier voorligt heeft alleen betrekking op beschermingen als monument volgens de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen of volgens het monumentendecreet van 3 maart 1976.²² Zowel de wet van 1931 als het decreet van 1976 stellen het behoud en de instandhouding van de beschermde monumenten voorop en gebruiken hiervoor gelijkaardige instrumenten - een systeem van adviezen, toelatingen en financiële tussenkomst bij werken - die ook niet wezenlijk veranderden met het Onroerendergoeddecreet. Om te zien of een bescherming gewerkt heeft, moet het monument behouden zijn, moet het onderhouden worden en moet de erfgoedwaarde afleesbaar zijn.

Eerst werd een diepgaand onderzoek van de beschermde objecten *Gevels en bedakingen* uitgewerkt. Op basis van de archiefgegevens van het agentschap Onroerend Erfgoed zou worden onderzocht welke rol de verstrekte adviezen, verleende of geweigerde toelatingen en/of een eventuele betoelaging speelden bij het behoud van het monument.²³ Daarna zou worden vergeleken met een 'referentiegroep' van gelijkwaardige, niet-beschermde gebouwen. Om te kijken of het archiefonderzoek haalbaar was en resultaten opleverde, werd dit uitgetest voor twaalf monumenten *Gevels en bedakingen* verdeeld over de vijf provincies. Bij slechts vier panden was net voldoende informatie voorhanden om de levensloop van het beschermde monument te documenteren. Twee derde van de onderzochte gevallen was dus problematisch en het onderzoek bleek ook te arbeidsintensief.²⁴ Er werd een andere aanpak gezocht.

3.2 UITEINDELIJKE ONDERZOEKSMETHODE

Rekening houdend met de grote hoeveelheid te onderzoeken objecten koos het agentschap voor een pragmatische aanpak, die op 1 december 2016 werd voorgesteld aan het kabinet van de minister. Volgende vragen zouden de kern vormen van het vervolg van het onderzoek:

- De screening van beschermingen *Gevels en bedakingen* op het vlak van effectiviteit: zijn opheffingen of uitbreidingen van de beschermingen aan de orde?
- Hoe wordt met dit soort beschermingen omgegaan in het beheer?
- Hoe verhouden de beschermingen *Gevels en bedakingen* en de andere vormen van gedeeltelijke beschermingen (met uitzondering van de onderdelen van parochiekerken en de orgels) zich tot de nieuwe fiscale stimulansen?

---

²² Op het ogenblik dat de lijsten uit de databanken getrokken werden (oktober 2016) was het Onroerendergoeddecreet nog niet lang in voege. Bovendien worden er geen beschermingen van *Gevels en bedakingen* meer doorgevoerd.

²³ Het kan daarbij wel gebeuren dat aan een beschermd monument gedurende jaren geen werken gebeuren en er dus geen toezicht op werken nodig was of dat een eigenaar er voor kiest om de nodige werken volledig zelf te financieren.

²⁴ Bij twee dossiers ontbrak fotomateriaal van het beschermde goed op het moment van bescherming, bij drie dossiers was het beheersarchief onvolledig en bij drie andere dossiers waren zowel fotomateriaal als het beheersarchief ontoereikend.

Voor de eerste twee onderzoeksvragen werd een methode uitgewerkt, die in de onderstaande paragrafen wordt toegelicht.

Om een antwoord te geven op de vraag rond de fiscale stimulansen werden de nota 'Over fiscale stimulansen inzake onroerend erfgoed' van 18 december 2015 gescreend en werd de in deze nota voorgestelde aanpak afgetoetst aan het beschikbare cijfermateriaal over *Gevels en bedakingen*. De neerslag van dit onderzoek stond al te lezen in het tussentijdse verslag van juni 2017 (bijlage 1).

3.2.1 Onderzoek naar de effectiviteit

De onderzoeksvraag of uitbreidingen van deze beschermingen aan de orde zijn is tweeledig, want de redenen voor een opheffing van een bescherming verschillen uiteraard fundamenteel van die voor een uitbreiding.

Het onroerenderfgoeddecreet omschrijft de mogelijke redenen voor opheffingen van een bescherming: de erfgoedwaarden van het beschermde goed zijn onherstelbaar aangetast of verloren gegaan of de opheffing is vereist omwille van het algemeen belang.²⁵ Het algemeen belang moet daarbij vooral worden gezien als een afweging van verschillende ruimtelijke belangen en doet hier niet ter zake.²⁶

Om de toestand van de erfgoedwaarden te evalueren, werd een foto van het monument op het ogenblik van bescherming vergeleken met een foto van de huidige toestand.²⁷ Er werd nagegaan of het monument behouden was, of erfgoedkenmerken- en elementen bewaard en herkenbaar waren, of het monument in goede staat was en hoe die staat evolueerde ten opzichte van het moment van bescherming. Deze evaluatie zegt ook iets over de effectiviteit van het instrument, vermits het uitgangspunt van een bescherming behoud is (zie 3.1). Er werden scores toegekend, met per object een korte verantwoording van de toegekende scores:

Vragen			
Is het monument behouden?	ja	neen	
Zijn de erfgoedkenmerken en -elementen bewaard?	-1: verdwenen	0: bewaard	
Zijn de erfgoedkenmerken en -elementen herkenbaar?	-1: niet herkenbaar	0: status quo	+1: verbeterd
Is het monument in goede staat	-1: achteruitgang	0: status quo	+1: verbetering

Om na te gaan of uitbreidingen van deze beschermingen aan de orde zijn, werden via desktoponderzoek²⁸ gegevens gezocht over het interieur van de panden. De aanwezigheid van interieurelementen is immers een indicatie dat verder onderzoek in functie van een volledige

²⁵ Artikel 6.2.1. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. VLAAMSE OVERHEID 2013: *Decreet betreffende het onroerend erfgoed* [online], http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2013071244 (geraadpleegd op 14 september 2018).

²⁶ VLAAMSE REGERING 2013: *Memorie van toelichting. Ontwerp van decreet betreffende het onroerend erfgoed*, [online] https://www.onroerenderfgoed.be/assets/files/content/images/VR_2013_2501_Onroerenderfgoeddecreet_memorie_van_toelichting.pdf (geraadpleegd op 31 mei 2018).

²⁷ In de loop van 2017 genomen door een extern fotograaf in opdracht van het agentschap.

²⁸ Dit wil zeggen: op basis van gegevens die online beschikbaar zijn. Ook werden enkele collega's bevraagd die meewerkten aan de inventarissen.

bescherming van het pand als monument aangewezen kan zijn. Gegevens uit inventaristeksten²⁹, online beschrijvingen en foto's van interieurs op makelaarswebsites, nieuwssites, websites van historische verenigingen enzovoort gaven in sommige gevallen meer informatie.

Bij beschermingen waar niet het volledige, van op straat zichtbare exterieur werd beschermd, is ook de 'context' (de zichtbare, niet-beschermden delen van het gebouw) een belangrijke factor voor de belevingswaarde van de beschermde delen. Bij deze objecten werd ook aan de context een score toegekend:³⁰

Contextscore	
-1	De niet beschermde zichtbare delen zijn vervangen door een nieuwbouw of dragen niet bij tot de erfgoedwaarde van de beschermde delen, ze doen er eerder afbreuk aan
0	De context doet geen afbreuk aan de beschermde delen, maar is ook geen meerwaarde
1	De context is passend

De objecten werden vervolgens in de onder 2.4.4 opgesomde groepen vergeleken. Op basis van de scores en gegevens over behoud, interieur en context werd per pand aangegeven wat een aangewezen piste zou zijn voor de evolutie van de bescherming. Volgende pistes zijn daarbij mogelijk:

- Verder onderzoek nodig in functie van een volledige bescherming als monument
- Geen actie nodig - het aanhouden van de bescherming zoals ze is
- Evaluatie van de bescherming nodig in functie van een mogelijke opheffing

Zoals hoger uitgelegd zijn de scores met betrekking tot het behoud van de erfgoedwaarden een indicatie of er een opheffing aan de orde zou kunnen zijn. De gegevens over interieur en context zeggen samen iets over het potentieel dat er nog is om de bescherming uit te breiden. Twee voorbeelden illustreren dit:

- Een beschermd gevelfragment, dat in een nieuwbouw is geïncorporeerd, die bovendien niets toevoegt aan de erfgoedwaarde, heeft weinig potentieel voor uitbreiding van de bescherming. Het kan zijn dat daar een evaluatie van de bescherming aan de orde lijkt, of dat de bescherming hooguit kan worden aangehouden zoals ze is, als het fragment over voldoende erfgoedwaarde beschikt. Dit laatste kan blijken na ruimer thematisch onderzoek.
- Een beschermd casco (alle gevels met de bedaking) waar ook nog interieur aanwezig is, kan een groot potentieel hebben voor uitbreiding van de bescherming tot het volledige pand.

Vervolgens werd nagegaan of dezelfde toegekende parameters of scores aanleiding gaven tot dezelfde beleidsopties, waar er afwijkingen zitten en wat de oorzaak daarvan is. De resultaten van dit onderzoek worden weergegeven onder 4.1.

3.2.2 Onderzoek van het beheer

Om na te gaan hoe het agentschap omgaat met het beheer van de beschermingen van *Gevels en bedakingen*, werden de erfgoedconsulenten met meer dan tien van deze beschermingen in hun regio

²⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

³⁰ Er werd geen evaluatie van de context gemaakt van zodra alle zichtbare gevels en het dak zijn beschermd. Voor die panden is de zichtbare context namelijk volledig bevat binnen de bescherming. De context die beoordeeld werd, is de huidige. Er werd abstractie gemaakt van de evolutie die deze niet beschermde delen hebben doorgemaakt sinds het moment van de bescherming.

bevraagd. Mogelijke knelpunten die zich bij het beheer voordoen kwamen aan bod, naast concrete vragen als:

- Kunnen ook bepaalde structurele elementen in het interieur gevat worden?
- Is het beheer van deze monumenten in de loop der jaren gewijzigd?
- Is er een verschil met het beheer van stads- en dorpsgezichten?

De neerslag van dit deelonderzoek wordt weergegeven onder 4.2.

4 ONDERZOEKSRISULTATEN

4.1 ONDERZOEK NAAR DE EFFECTIVITEIT

4.1.1 Resultaten van het onderzoek van de verschillende parameters

4.1.1.1 Behoud

Het onderzoek naar het behoud van de beschermingen van *Gevels en bedakingen* was vrij eenvoudig. Aan de hand van de foto's van de huidige toestand werd snel duidelijk of het beschermde monument al dan niet behouden is gebleven. Bij de objecten waar er geen recente foto beschikbaar was, werd de toestand vergeleken met streetviewbeelden en de recentste foto in de inventarisdatabank. In slechts twee van de gevallen bleef het beschermde onderdeel niet behouden— het gaat in beide gevallen over uitzonderlijke situaties.

- Eén object uit de lijst bleef niet in situ bewaard. Het gaat om object31 615632, 'Burgerhuis De Lepelaar: overblijfsel van de voorgevel'. De overblijfselen deze stadswoning naar ontwerp van Rombout Keldermans II op de Zoutwerf in Mechelen werden als monument beschermd op 30 oktober 1945, nadat ze in 1944 door luchtbombardementen getroffen werd. Tijdens een zware storm in 1948 stortte de voorgevel in. De laatste restanten van De Lepelaar werden in 1955 gesloopt. Bij onderzoek in 2007 bleek dat slechts drie originele sculpturen van de gevel bewaard waren. Hetzelfde onderzoek wees uit dat er onvoldoende informatie was om over te gaan tot een wetenschappelijk verantwoorde reconstructie van de voorgevel. Ondertussen werd op de locatie een nieuw appartementsgebouw opgericht. De bescherming van De Lepelaar werd echter niet opgeheven.³³
- Object 1711, 'Heilige Drievuldigheidscollege: voorgevel en barokke ingang deur', Oude Markt 28 in Leuven, werd beschermd in 1942, maar volledig vernield bij het oorlogsbombardement van 10 en 11 mei 1944.³⁴ Er gebeurde na de oorlog een reconstructie van de gevel, met toevoeging van een vierde bouwlaag. Uiteraard is de vraag of een gereconstrueerd monument behouden is of niet op zich voor discussie vatbaar.

---

³¹ De term 'object' verwijst naar een aanduidingsobject in de beschermingsdatabank.

³² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis De Lepelaar: overblijfsel van de voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6156> (geraadpleegd op 19 december 2018).

³³ Onroerend Erfgoed Antwerpen, Lopend archief, Mechelen, De Lepelaar (DA000185/A/641 ED09/3201), Brief van Agentschap R-O Vlaanderen aan college van burgemeester en schepenen van de stad Mechelen, 15 december 2009.

³⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Heilige Drievuldigheidscollege* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42163> (geraadpleegd op 19 december 2018).

4.1.1.2 Herkenbaarheid en staat

Om de staat en de herkenbaarheid van de beschermde objecten te beoordelen werden foto's ten tijde van de bescherming vergeleken met een recente foto. Dit onderzoek bleek niet eenvoudig.

Zoals al vastgesteld was bij de eerste onderzoeksmethode, ontbreekt er vaak fotomateriaal uit het jaar van bescherming.³⁵ Als er geen foto uit het jaar van bescherming voorhanden was, werden online bijkomende foto's gezocht of werd de beschrijving in de inventaris mee als leidraad genomen. Die bevat soms ook gegevens over restauraties of wijzigingen aan het monument. Van elf objecten kon geen foto gemaakt worden van de huidige toestand, dit kon voldoende opgevangen worden door streetviewbeelden en foto's uit de inventarisdatabank. Naast het ontbreken van fotomateriaal waren de verschillen soms bijzonder subtiel of, gezien de minder goede kwaliteit van de oude foto's, moeilijk te beoordelen. Daarnaast is het niet eenvoudig om de staat van een pand te beoordelen louter op basis van een foto. Onderstaande scores moeten dus met de nodige voorzichtigheid gehanteerd worden.

Bij 94 of in bijna 1/5 van de gevallen was er geen foto ten tijde van de bescherming, wat het moeilijk maakt om met zekerheid uitspraken te doen over behoud en herkenbaarheid van erfgoedkenmerken en elementen of over de evolutie van de staat van het monument sindsdien.

Het voorbeeld van Herberg De Zwane in Oudenaarde illustreert dit. De gevels en daken dit pand werden beschermd in 1981.³⁶ Het beschermingsbesluit vermeldt alleen de historische, in casu architectuurhistorische waarde. De oudste foto die werd teruggevonden van het monument dateert uit 1994. Het schrijnwerk op de benedenverdieping van de linker lijstgevel is op deze foto vervangen. De inventarisbeschrijving uit 1996 vermeldt ook dit aangepaste schrijnwerk. Of het schrijnwerk al was aangepast op het ogenblik van de bescherming kon niet worden vastgesteld op basis van de beschikbare gegevens.

Foto 3: Object 10143: Herberg De Zwane, Markt 20-21, Oudenaarde, toestand 1994

(Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/27238/beelden>, ©Vlaamse Gemeenschap)

Foto 4: Object 10143: Herberg De Zwane, Markt 20-21, Oudenaarde, toestand 2017

(Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/27238/beelden> ©Thomas Verfaillie)

Bij deze monumenten konden dus geen uitspraken gedaan worden over de herkenbaarheid. Omdat er ook geen beeldmateriaal is van de staat van deze monumenten op het ogenblik van bescherming, kan ook niet gezegd worden of hun toestand verbeterde of verslechterde. Op basis van de recente foto

³⁵ Een wettelijke verplichting tot het volledig documenteren en verankeren van de toestand van het pand op het moment van bescherming werd pas ingevoerd door het onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

³⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: Herberg De Zwane: gevels en daken [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10143> (geraadpleegd op 19/12/2018).

kan voor deze monumenten wel gezegd worden in welke staat ze zich ten tijde van het onderzoek (in 2017) bevonden.

Slechts twee objecten in deze groep bevonden zich in 2017 in minder goede staat, het gaat om twee gelijkaardige stapelhuizen in Oostende.³⁷ Voor beide panden dringen reguliere onderhoudswerken zich op:

Foto 5: Object 14017: Koninklijk Stapelhuis, Oostkaai zonder nummer, Oostende, beschermd in 1981, toestand 2017
(Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/56832/beelden> © Thomas Verfaillie)

Foto 6: Object 14018: Stapelhuis, Oostkaai zonder nummer, Oostende, beschermd in 1981, toestand 2017
(Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/56834/beelden> © Thomas Verfaillie)

---

³⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: Koninklijk Stapelhuis: gevels en bedakingen [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/14017> (geraadpleegd op 19 december 2018) en AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: Stapelhuis: gevels en bedakingen [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/14018> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Voor 399 van de 493 onderzochte objecten was voldoende informatie voorhanden om uitspraken te doen over het behoud en de herkenbaarheid van erfgoedkenmerken-en elementen en over de evolutie van de staat van het pand sinds de bescherming.

Wat betreft de herkenbaarheid en het behoud van de erfgoedkenmerken en -elementen werd bij dertien van deze 399 objecten een verlies van erfgoedelementen of -elementen genoteerd. Bij elf objecten werd een verlies aan herkenbaarheid genoteerd.

Een verlies aan erfgoedelementen leidt niet automatisch tot een verlies aan herkenbaarheid. Zoals gezegd zijn de verschillen soms zeer subtiel. Bij vensters die oorspronkelijk voorzien waren van eenvoudige glas-in-loodramen, kan het glas in lood vervangen zijn door vlak glas. Toch tast dit de herkenbaarheid van de gevel op zich niet fundamenteel aan. Omgekeerd kunnen de erfgoedelementen nog aanwezig zijn, maar kan het toevoegen van een voor een bepaalde bouwperiode ongepaste kaleilaag wel zorgen voor een verminderde herkenbaarheid.

Drie objecten halen een dubbele score -1. Ze verloren erfgoedkenmerken of -elementen en gingen er bovendien qua herkenbaarheid op achteruit:

Foto 7: Object 6153: Burgerhuis De Rode Haan, Bafferstraat 9, Mechelen. Toestand 2017 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/3779/beelden> © Thomas Verfaillie)

De volledige voorgevel van het classicistische burgerhuis De Rode Haan in Mechelen werd beschermd in 1936.³⁸ De winkelpui, een niet onbelangrijk erfgoedelement, met een ritmering die gelijk was aan de bovenliggende verdiepingen, werd ingrijpend verbouwd in 1963. De herkenbaarheid van de gevel is hierdoor verminderd.

---

³⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis De Rode Haan: voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6153> (geraadpleegd op 19 december 2018)

Foto 8: Object 6541: Huis Wapen van Oostenrijk, Lange Koepoortstraat 27, Antwerpen, toestand 1975 (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/4287/beelden> © Vlaamse Gemeenschap)

Foto 9: Object 6541: Huis Wapen van Oostenrijk, Lange Koepoortstraat 27, Antwerpen, toestand 2017 (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/4287/beelden> © Thomas Verfaillie)

De bovengevel en de daken van het huis Wapen van Oostenrijk in Antwerpen³⁹ werden beschermd in 1976. De inventaristekst uit hetzelfde jaar vermeldt de tondi in de geveltop als een erfgoedkenmerk waaraan een renaissance-inslag merkbaar is. Vandaag zijn deze tondi verdwenen.

Foto 10: Object 4614: stadswoning met houten voorgevel, Staelstraat 11, Antwerpen, toestand 1944 (© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B07920)

Foto 11: Object 4614: stadswoning met houten voorgevel Staelstraat 11, Antwerpen, toestand 2017 (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/4606/beelden> © Thomas Verfaillie)

³⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Wapen van Oostenrijk: bovengevel en daken* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6541> (geraadpleegd op 19 december 2018).

De houten voorgevel van de stadswoning aan de Stoelstraat in Antwerpen werd beschermd in 1946.⁴⁰ De inventaristekst uit 1976 vermeldt een reconstructie in 1973-74 waardoor het authentieke karakter van de houten gevel te Antwerpen volledig verloren ging. De indeling van de gevel en de typerende overkraging werden gewijzigd.

Deze drie objecten vormen de slechtste voorbeelden binnen de groep op het vlak van behoud en herkenbaarheid van erfgoedkenmerken- en elementen. Ook in deze gevallen zijn de verschillen echter klein. Globaal kan voor de groep beschermingen van *Gevels en bedakingen* gesteld worden dat de erfgoedelementen en -kenmerken in de meeste gevallen niet wezenlijk werden aangetast.

Bij 56 objecten werd een verbetering van de herkenbaarheid van de erfgoedkenmerken en -elementen vastgesteld. Het gaat daarbij over objecten waar een bepaalde mate van reconstructie werd toegepast, bijvoorbeeld om een verstoorde gevelordonnantie te herstellen of waar een niet-passende afwerkingslaag verwijderd werd.

Ook de staat van deze groep van 399 beschermde objecten *Gevels en bedakingen* werd vergeleken met de staat op het moment van bescherming. Aan de staat van het object op het moment van bescherming werd een afzonderlijke score toegekend. Hierbij werd gekeken naar duidelijke tekenen van leegstand en verwaarlozing.

Vijftien objecten verkeerden in slechte staat op het ogenblik van de bescherming, waaronder de overblijfselen van het huis de Lepelaar in Mechelen, waarvan de evolutie al hoger werd beschreven. Eén object uit deze groep bleef in vergelijkbare staat en één, de reclamemuurschildering voor 'Cigarettes Marouf' in Gent⁴¹, ging achteruit ten opzichte van het ogenblik van bescherming:

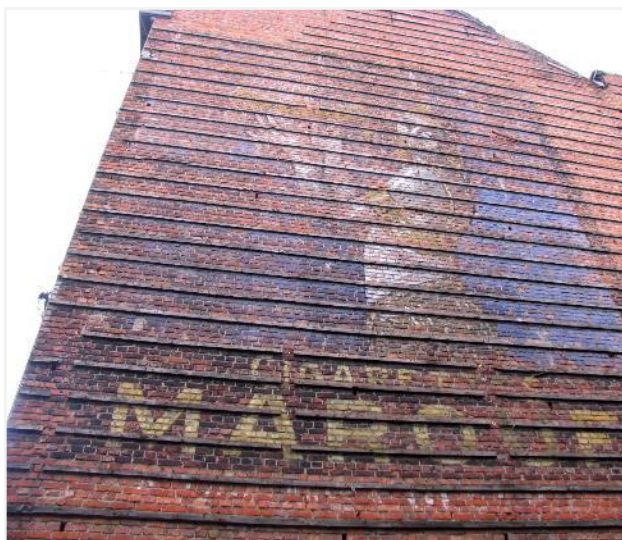

Foto 12: Object 11005: Reclamemuurschildering 'Cigarettes Marouf', Prinses Clementinalaan 205-213, Gent beschermd in 2014, toestand 2012 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/214954/beelden> © Vlaamse Gemeenschap)

Foto 13: Object 11005: Reclamemuurschildering 'Cigarettes Marouf', Prinses Clementinalaan 205-213, Gent, 2017 (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/214954/beelden> © Thomas Verfaillie)

⁴⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Stadswoning: houten voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/4614>. (geraadpleegd op 19 december 2018).

⁴¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Reclameschildering Cigarettes Marouf* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11005> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Bij de twaalf objecten uit deze groep van 15 verbeterde de staat, zoals in het geval het huis De Ghulde Roose in Antwerpen⁴², waarvan de gevels en bedaking werden beschermd in 1979:

Foto 14: Object 6291: De Ghulde Roose in Antwerpen, Bredestraat 2, toestand 1976 © Vlaamse Gemeenschap

Foto 3: Object 6291: De Ghulde Roose in Antwerpen, Bredestraat 2, toestand 1992 © Oswald Pauwels

Foto 4: Object 6291: De Ghulde Roose in Antwerpen, Bredestraat 2, toestand 2017 na restauratie in 1995 © Thomas Verfaillie

(Bron voor de afbeeldingen: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/4877/beelden>)

Negen objecten bevonden zich in een goede staat op het moment van bescherming, maar gingen achteruit. Het totale aantal objecten dat momenteel in slechte staat is, komt zo op elf.⁴³

353 uit de groep van 399 objecten bevonden zich in een goede staat op het ogenblik van bescherming. Bij 284 objecten bleef deze goede staat behouden, bij 69 objecten verbeterde de staat nog. Algemeen kan op basis van het onderzoek gezegd worden dat de beschermde *Gevels en bedakingen* zich in een aanvaardbare toestand bevinden.

4.1.1.3 Aanwezigheid van interieur

De gegevens die via desktoponderzoek werden teruggevonden over het interieur van deze beschermingen waren divers, vaak onvolledig of onduidelijk en ook gedateerd. Als de inventaris uit de jaren 1970 melding maakt van een 'oude kern' is meestal niet geweten waaruit die dan bestond en of die tot op vandaag bewaard is gebleven.

De objecten waarbij er indicaties van interieurelementen zijn of waar er op foto sporen zichtbaar zijn, kregen de vermelding 'wel interieur'. Dit doet geen uitspraken over de kwaliteit van dit interieur of over de beschermenswaardigheid ervan. Het duidt er alleen op dat het pand mogelijk interessant kan zijn voor verder onderzoek. Per pand met interieur werd kort genoteerd waaruit de interieurvermelding bestond. Tijdens het onderzoek bleek dat sommige van de panden over een waardevol interieur beschikten, dat normaal gezien zeker mee beschermd zou zijn geweest, zoals het Antwerpse pand De Gulde Schoen aantoonde⁴⁴. Bij verbouwing tot luxehotel in 2017 bleek het gebouw

⁴² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Hoekhuis Ghulden Roose: gevels en bedaking* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6291> (geraadpleegd op 19 december 2018).

⁴³ 9 objecten in goede staat, waarvan de staat nu als slecht beoordeeld werd, één object in slechte staat dat in slechte staat bleef en één object waarvan de minder goede toestand nog achteruit ging.

⁴⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Gulde Schoen* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/4358> (geraadpleegd op 19 december 2018).

de meeste elementen van de oude kern te bewaren en tal van interessante archeologische vondsten te herbergen.⁴⁵ Er is ook een 16de-eeuwse renaissance-arcade aanwezig, wat geweten was ten tijde van de bescherming.

De vermelding 'geen interieur' werd toegekend aan panden waar met zekerheid een nieuwbouw achter de beschermde gevel(delen) zat of aan panden die voor een groot deel al ingrijpend gerenoveerd waren. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om panden waarvan geweten is dat al meerdere verdiepingen tot handelszaak zijn omgevormd met wijziging van de binnenstructuur. Tot slot werden ook de drie reclamemuurschilderingen, die bewust zijn beschermd zonder achterliggend interieur, in deze groep opgenomen. Per pand zonder interieur werd eveneens genoteerd waarop deze conclusie gebaseerd is. Uiteraard kan het nog steeds zijn dat een uitbreiding van de bescherming wenselijk is, maar deze objecten dienen bij een eventueel vervolgonderzoek niet prioritair te worden bekeken.

Foto 17: Object 12615⁴⁶ Huis Den Noodt Gods of Spookhuis: gevels en bedaking, Spanjaardstraat 17, Brugge. In 1970 gesloopt met uitzondering van de gevel aan de Spanjaardstraat en de topgevel aan de Korte Winkel. Beschermd in 1974. (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/29746/beelden> © Thomas Verfaillie)

Daarnaast werd ook de vermelding 'Geen informatie over het interieur' toegekend, in gevallen waar er geen of onvoldoende gegevens teruggevonden werden.

---

⁴⁵ BERNAERTS, N. 2017: *Hotel Dembéle is archeologische goudmijn* [online], <https://www.hln.be/regio/antwerpen/hotel-dembele-is-archeologische-goudmijn~a2da983b/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (geraadpleegd op 18 december 2018).

⁴⁶ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Huis Den Noodt Gods of Spookhuis: gevels en bedaking* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/12615> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Gegevens over het interieur	
Totaal aantal objecten zonder interieur	66
➤ Nieuwbouw of volledig vernieuwd interieur	38
➤ Grondig verbouwd interieur	25
➤ Reclamemuurschildering	3
Objecten met interieur	178
Objecten zonder informatie over interieur	249
Totaal	493

Bij een kleine groep (44) van de beschermde *Gevels en bedakingen* werd vastgesteld dat ze onderdeel uitmaken van een beschermd object (of een beschermd site) waarvan andere onderdelen wel een volledige bescherming als monument genieten of waarvan een bepaald interieuronderdeel bijkomend beschermd werd. Deze andere beschermingen rustend op dezelfde site kunnen tegelijkertijd of vroeger of later dan de bescherming van *Gevels en bedakingen* tot stand zijn gekomen. Bij sommige van deze beschermingen werd dus blijkbaar een afweging gemaakt, waardoor voor een deel van de site voor een bescherming van *Gevels en bedakingen* werd geopteerd en voor een ander deel het interieur wel werd meegenomen. Dit soort beschermingen vormt soms complexe kluwens, waarbij het moeilijk uit te maken valt welk onderdeel welke vorm van bescherming geniet.

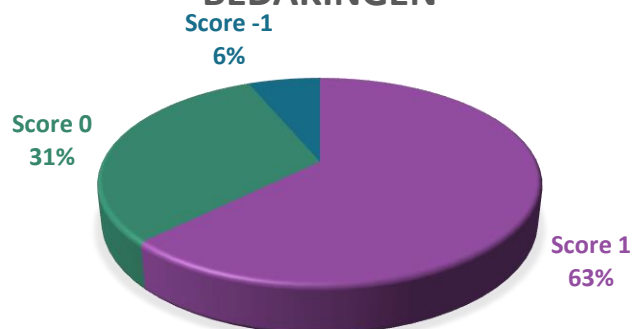
4.1.1.4 Kwaliteit van de 'context'

Het risico op het ontsieren van de beschermde onderdelen is bij beschermingen van *Gevels en bedakingen* groter, naarmate er minder beschermd is. Het is daarom belangrijk om te kijken hoe de niet-beschermden, zichtbare delen (of de 'context') in de loop der jaren evolueerden. De context heeft immers een impact op de belevingswaarde van de beschermde delen. De contextscore werd alleen toegekend als niet alle van op straat zichtbare onderdelen beschermd waren.

Bij 190 van de objecten, of iets minder dan 40% van het totale aantal, werd een contextscore toegekend. Bij twaalf objecten ging het om een score -1, bij 59 om een score 0, en bij 119 om een score 1.

CONTEXTSCORE BIJ BESCHERMINGEN GEVELS EN BEDAKINGEN

Een score -1 werd toegekend daar waar de niet-beschermd context vervangen is door een nieuwbouw of waar hij niet bijdraagt tot de erfgoedwaarde van het gebouw, maar er eerder afbreuk aan doet. Een uitbreiding van de bescherming tot het volledige pand ligt hierdoor niet voor de hand:

Foto 5: Voorbeeld van een contextscore -1: object 11618⁴⁷: predikherenklooster: overblijfselen westportaal en zuidmuur kerk, Langestraat 30-34, Predikherenrei 1-2, Brugge (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/83312/beelden> © Thomas Verfaillie)

Let wel, sommige contexten die nu als minder passend worden ervaren, zijn op hun manier een getuige van de evolutie van de manier van omgaan met monumenten en de soms wijzigende inzichten. Bij sommige objecten werden in de loop der jaren pogingen gedaan om de context te verbeteren:

---

⁴⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Predikherenklooster: overblijfselen westportaal en zuidmuur kerk* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11618> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Foto 19: Object 6159⁴⁸:
Dokterswoning erker, Sint-Romboutskerkhof 4, Mechelen, s.d..
Beschermd in 1956. (© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B019728)

Foto 20: Object 6159: Dokterswoning erker, Sint-Romboutskerkhof 4, Mechelen, toestand 2007 (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/74573/beelden> © Stad Mechelen)

Foto 21: Object 6159: Dokterswoning erker, Sint-Romboutskerkhof 4, toestand 2017 (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/74573/beelden> © Thomas Verfaillie)

Een score 0 werd toegekend aan panden waar de delen die niet zijn gevat door de bescherming geen meerwaarde bieden maar ook geen afbreuk doen aan het beschermd deel van het pand. Een uitbreiding van de bescherming blijft hier mogelijk.

Foto 22: Voorbeeld van een contextscore 0: object 6866: In de Blau Geydt⁴⁹: bovengevel en daken, Oude Koormarkt 4, Antwerpen (Bron: <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/4442/beelden> © Thomas Verfaillie)

⁴⁸ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Dokterswoning erker* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6159> (geraadpleegd op 19 december 2018).

⁴⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *In de Blau Geydt : bovengevel en daken* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6866> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Score 1 werd toegekend aan een goede, passende context. Er is in deze gevallen zeker potentieel voor uitbreiding van de bescherming. Bij een passende context kan er ook sprake zijn van gelaagdheid, al dan niet onmiddellijk waarneembaar. Een voorbeeld daarvan is Huis Den Bock waarbij een barok poortrisaliet uit het (gesloopte) kasteel Zevenbergen in Ranst werd ingebed in een restauratieproject uit 1923 door Joseph Hertogs.

Foto 6: Object 6758: Huis Den Bock⁵⁰, ingangstravee, Arenbergstraat 17, Antwerpen. Toestand 2017. (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/4807/beelden> © Thomas Verfaillie)

4.1.2 Is uitbreiden of opheffen van de beschermingen aan de orde?

Op basis van de scores en gegevens over behoud, interieur en context werd per pand aangegeven wat een aangewezen piste zou zijn voor de evolutie van de bescherming. Volgende pistes zijn daarbij mogelijk:

- Verder onderzoek nodig in functie van een volledige bescherming als monument;
- Geen actie nodig - het aanhouden van de bescherming zoals ze is;
- Evaluatie van de bescherming nodig in functie van een mogelijke opheffing.

Uit het onderzoek van het behoud bleek echter dat alle objecten, op twee na (waaronder één reconstructie), behouden zijn. De gegevens over het interieur en de context waren aldus de belangrijkste parameters om de mogelijke opties voor de evolutie van de bescherming per object te bepalen.

4.1.2.1 Verder onderzoek nodig in functie van een volledige bescherming als monument

Het gros van de onderzochte objecten, 410 in totaal, kreeg de optie 'verder onderzoek nodig'. Hiermee wordt bedoeld dat het voor deze objecten een optie is om hen verder te onderzoeken, om uit te sluiten of ze al dan niet in aanmerking komen voor een volledige bescherming als monument. Alle objecten uit deze groep waar een contextscore aan werd toegekend, behielden een score 0 of 1.

---

⁵⁰ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: Huis Den Bock, ingangstravee, <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6758> (geraadpleegd op 19 december 2018).

Bij 164 objecten uit deze groep van 410 zijn er indicaties dat er ook in het interieur erfgoedwaardevolle elementen voorkomen. Bij 246 objecten uit deze groep is er geen of onvoldoende informatie over het interieur.

De beschermingen van *Gevels en bedakingen* zijn doorgaans gelegen in steden met een goed uitgebouwde dienst monumentenzorg, waar veel bijkomende informatie aanwezig is over deze panden. Vermoedelijk zal het betrekken van deze diensten toelaten om op korte tijd de lijst te verfijnen.

Gezien het grote belang van interieur voor een monumentbescherming is het niet verwonderlijk dat dit een element is dat een belangrijke reden is voor verder onderzoek. Is er een indicatie dat er interieur is, dan moet verder onderzocht worden wat dit precies inhoudt. Is er geen informatie over het interieur, dan moet dit ook eerst onderzocht worden.

Het onderzoek van deze panden kan dan nog verschillende uitkomsten geven, afhankelijk van de beoordeling van de erfgoedwaarde:

- De erfgoedwaarden zijn te gering om de bescherming aan te houden – de bescherming kan worden opgeheven. Hoewel dit voor een aantal objecten een mogelijke piste zou kunnen zijn, is er vooralsnog geen juridische mogelijkheid om beschermingen op te heffen omdat de erfgoedwaarde van het monument in kwestie nu anders zou beoordeeld worden dan in het verleden.
- De erfgoedwaarden zijn te gering om de bescherming uit te breiden, maar het beschermde object heeft op zich wel voldoende erfgoedwaarde – de bescherming van het onderdeel kan worden aangehouden.⁵¹
- Er blijken meer erfgoedkenmerken en -elementen die de erfgoedwaarden onderbouwen aanwezig dan er tot nu toe beschermd zijn: het volledige pand wordt beschermd, de erfgoedwaarde(n) worden in het besluit onderbouwd en erfgoedelementen en -kenmerken worden voldoende gedetailleerd beschreven.

Het is bij dit verdere onderzoek van belang, zoals ook al aangehaald in het tussentijds verslag, om de beschermingen van *Gevels en bedakingen* niet als afzonderlijke groep te behandelen. De beschermingen van ‘gevels en bedakingen’ louter beoordelen op het feit dat zij als dusdanig beschermd zijn, zou een verkeerde manier van werken zijn. Zij dienen verder onderzocht te worden binnen de groep volledig beschermde monumenten uit dezelfde periode en in dezelfde stijl, alvorens beslissingen omtrent hun toekomst genomen kunnen worden.

4.1.2.2 Geen actie nodig. Het aanhouden van de bescherming zoals ze is

Bij een aantal beschermingen van *Gevels en bedakingen* toonde het huidige onderzoek aan dat de beschermde onderdelen op zich waardevol zijn, maar dat er verder eigenlijk onvoldoende andere elementen (interieur, waardevolle context) zijn om een nieuwe bescherming van het volledige pand te verantwoorden. In het onderzoek kregen deze objecten de beleidsoptie ‘*geen actie nodig*’. De bescherming wordt voor deze objecten in eerste instantie aangehouden zoals ze is.

De optie ‘Geen actie nodig’ komt voor bij 72 objecten uit het pakket. 51 daarvan kregen de vermelding ‘Geen interieur’.

---

⁵¹ Het hernemen van de bescherming als stads- of dorpsgezicht zou in theorie een optie kunnen zijn, maar is niet wenselijk. Deze vorm van bescherming is in wezen geschikt voor waardevolle gehelen, niet voor 1 pand zonder omgevende bestanddelen.

Toch komen er in deze groep ook 21 objecten voor waar er geen informatie is over het interieur of waar er zelfs wel interieur werd genoteerd. Hier speelden bijkomende afwegingen een rol. Negen beschermingen dateren van na 2000. Voor deze beschermingen werd er tijdens het onderzoek van uit gegaan dat het interieur bij de bescherming werd afgewogen. Bij vijf oudere beschermingen uit de groep van 21 bleek uit het desktoponderzoek ook dat het interieur was afgewogen en niet was meegenomen in de bescherming. Drie beschermingen kregen een contextscore -1, die als doorslaggevend werd beschouwd. Tot slot waren er nog twee gevelbeelden in deze groep en twee objecten waar interieur slechts beperkt bewaard is.

De informatie uit het voorliggende onderzoek kan het agentschap helpen bij het beheer van deze monumenten. Er zou moeten onderzocht worden hoe deze informatie het best bij deze beschermingen kan worden gevoegd en of een juridische verankering nodig is. Daarnaast kan het informeren en sensibiliseren van de betrokken lokale besturen omtrent deze monumenten bijdragen tot een optimalisering van het toekomstige beheer. Als vergunningverlener hebben ze een belangrijke stem bij de ingrepen aan de niet-beschermde delen.

4.1.2.3 Evaluatie van de bescherming nodig in functie van een mogelijke opheffing

Zoals hoger aangegeven, zijn opheffingen van beschermingen van objecten uit de groep van *Gevels en bedakingen* op basis van het behoud van erfgoedwaarden niet aan de orde.⁵²

Toch werd bij negen van de beschermingen uit de groep de vraag gesteld of een opheffing ervan niet overwogen moest worden. Zeven objecten waren gevelfragmenten waarbij geen interieur aanwezig was en waarbij een contextscore 0 of -1 werd genoteerd. Bij één klein gevelfragment met verstoorde context was slechts heel beperkt interieur aanwezig (een zuil in de kelder). Bij één object werd de bescherming om inhoudelijke redenen in vraag gesteld.⁵³

Het valt op dat bij deze 11 objecten overwegend zeer fragmentaire beschermingen voorkomen. De onbeschermde context is groot en wijzigingen aan deze context kunnen een groot effect hebben op de belevingswaarde van de beschermde delen, zodanig zelfs dat het nut van de bescherming in vraag wordt gesteld. Ook bij de groepen 'verder onderzoek' en 'geen actie' komen dergelijke fragmenten voor. Daar werd de bescherming op zich nog niet in vraag gesteld. Op zich kunnen de fragmenten een hoge erfgoedwaarde hebben. Toch roept de manier waarop ze tot ons zijn gekomen de vraag op of ze wel behouden moeten worden in het monumentenbestand van Vlaanderen. Daarbij moet worden aangestipt dat de mogelijkheden tot opheffing van beschermingen in het onroerenderfgoeddecreet begrensd zijn, waarbij het niet mogelijk is om beschermingen op te heffen louter omdat ze niet meer lijken te passen binnen het Vlaamse monumentenbestand. De vraag is wat de meest aangewezen manier is om vanuit de erfgoedzorg met dit soort fragmenten om te gaan.

4.2 ONDERZOEK VAN HET BEHEER

Het opvolgen van het beheer van beschermde monumenten omvat onder meer het toezicht op werken die aan deze gebouwen gebeuren, waarvoor adviezen en toelatingen worden gegeven en premies worden toegekend.

---

⁵² Behalve bij de Lepelaar en H3V college, die al eerder besproken werden.

⁵³ Het gaat hier om object 6320, kasteel Zoerselhof en koetshuis, gevels en daken, Zoerselhofdreef 40, Zoersel. Het kasteel brandde gedeeltelijk af in 1956 en werd gereconstrueerd/grotendeels vernieuwd op privéinitiatief in 1989. Het enige resterende oorspronkelijke interieurelement is de trap. Het pand werd beschermd in 1990. Delen van het pand zijn dus in feite van zeer recente datum.

Voor werken aan een beschermd monument wordt in grote lijnen een onderscheid gemaakt tussen de werken waarvoor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen (de vroegere stedenbouwkundige vergunning⁵⁴) vereist is en die waarvoor dit niet het geval is.

Als voor de werken een omgevingsvergunning vereist is, geeft het agentschap Onroerend Erfgoed advies als de vergunning betrekking heeft op 'gronden die liggen in een voorlopig of definitief beschermd monument'.⁵⁵ Het gaat hier om alle vergunningsplichtige handelingen aan de gebouwen op die gronden, ook al is slechts een klein deel ervan gevat door een monumentbescherming.⁵⁶ Het advies beoordeelt de impact van de werken op het beschermde monument, in het geval van *Gevels en bedakingen* bestaande uit een onderdeel of onderdelen van een gebouw. Het agentschap toetst zijn adviezen af aan het actief- en het passiefbehoudsbeginsel⁵⁷ en aan de bepalingen van het beschermingsbesluit.⁵⁸ De adviezen doen eveneens uitspraak over de noodzakelijke toelatingen. Het aantal werken waarvoor een omgevingsvergunning vereist is, is in de loop der jaren verminderd. Het gaat in grote lijnen nog over ingrijpende werken, waarbij over het algemeen een impact is op de stabiliteit van een gebouw, over functiewijzigingen en bijvoorbeeld ook over werken aan de voorgevel.

Naast werken waarvoor een omgevingsvergunning vereist is, zijn er nog veel kleinere ingrepen, die een impact kunnen hebben op het beschermde monument. Voor die ingrepen is over het algemeen een toelating van het agentschap vereist. De beschermingen van *Gevels en bedakingen* dateren van voor het Onroerenderfgoeddecreet. Toelatingsplichtige handelingen staan voor deze beschermingen opgesomd in het Onroerenderfgoedbesluit.⁵⁹ Bij deze toelatingsaanvragen blijven het actief- en vooral het passiefbehoudsbeginsel richtinggevend, net als de bepalingen van het beschermingsbesluit.

Bij *Gevels en bedakingen* is het juridisch duidelijk wat er beschermd is. Maar bij deze beschermingen komt het vaak voor dat net ingrepen aan de niet-beschermde delen een ongunstig effect hebben op de beschermde delen. Vroeger gaf het niet bindende advies 'palend aan' hiervoor een duidelijk aanknopingspunt, soms kon tijdens een vooroverleg of met een vrijblijvend advies gewezen worden op het belang van die delen. Ook nu kan het zijn dat het agentschap uitspraken moet doen over ingrepen aan de niet-beschermde delen, om te voorkomen dat beschermde delen worden ontsierd, beschadigd of mogelijk vernield of dat er andere handelingen plaatsvinden die de erfgoedwaarde ervan aantasten. Het agentschap zal zich in zijn adviezen en toelatingen echter alleen uitspreken over de impact van die ingrepen op de beschermde delen. De mogelijke erfgoedwaarde van de niet-beschermde delen kan daarbij niet worden aangevoerd om een ongunstig advies te geven of een toelating te weigeren. Dit standpunt moet in een interne richtlijn verankerd worden.

De bevoegdheid die het agentschap heeft bij deze monumenten is beperkt, omdat de bescherming ruimtelijk zeer beperkt is. Daardoor zijn monumenten *Gevels en bedakingen* kwetsbaar voor ingrepen die vanuit het standpunt van monumentenzorg als minder wenselijk kunnen worden gezien. Zo is

---

⁵⁴ De tekst behandelt de omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen aangezien dit het meest voorkomende type vergunning is dat betrekking heeft op de beschermingen van *Gevels en bedakingen*.

⁵⁵ Of het verkavelen van gronden. VLAAMSE OVERHEID 2015: *Besluit van de Vlaamse Regering tot uitvoering van het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunning*, art. 35 en 36 [online] http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2015112729 (geraadpleegd op 14 september 2018).

⁵⁶ Of aan de onroerende opstallen. Informatie verkregen van S. Tricot (25 juli 2018).

⁵⁷ Het eerste beginsel omvat een verplichting om het beschermde goed in goede staat te behouden, het tweede beginsel verbiedt het ontsieren, beschadigen, vernielen van beschermde goederen of het stellen van andere handelingen die de erfgoedwaarde ervan aantasten.

⁵⁸ Zijn de werken waarvoor een vergunning wordt aangevraagd strijdig met direct werkende normen van onroerend erfgoed, dan kan de vergunning geweigerd worden of worden in de aan de vergunning verbonden voorwaarden waarborgen opgenomen met betrekking tot de naleving van de sectorale regelgeving. Zijn de werken onwenselijk in het licht van een doelstelling of zorgplicht van onroerend erfgoed, dan kan de vergunning worden geweigerd.

⁵⁹ Artikel 6, afdeling 2 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. S.N. 2014: *Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de uitvoering van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013* [online] <https://codex.vlaanderen.be/Portals/Codex/documenten/1024695.html> (geraadpleegd op 14 september 2018).

façadisme mogelijk, zolang er maar voor gezorgd wordt dat de beschermde delen bewaard blijven. Het is de vraag of dit voor de hedendaagse monumentenzorg volstaat, maar juridisch is het voor dit soort beschermingen voldoende.

Het overleg met de erfgoedconsulenten bevestigde dat deze panden vaak meer waardevolle elementen omvatten dan er beschermd zijn. Veelal gaat het om zeer oude constructies, waar net de inwendige structuur van groot belang is. De bescherming van *'Gevels en bedaking'* dekt de erfgoedwaarde onvoldoende af. De erfgoedconsulenten wezen er ook op dat bij de betrokken stedelijke diensten veel meer informatie bekend is over het interieur van de panden, bijvoorbeeld door het systematisch werken met CHE-rapporten voor de binnenstad bij de stad Antwerpen. Uit het interne overleg kwamen verder volgende punten naar voor, met betrekking tot adviezen en toelatingen:

- Uit een vergunningsaanvraag blijkt niet steeds duidelijk wat het effect is op de beschermde delen;
- Door de kleine afbakening van beschermingen *Gevels en bedakingen* is het niet zeker of alle aanvragen met betrekking tot deze monumenten wel worden doorgestuurd.

Het agentschap zou daarom bij vergunningsaanvragen voor deze monumenten systematisch verduidelijking moeten vragen, als de impact op de beschermde delen niet voldoende blijkt. Een bewustmakingscampagne bij de betrokken lokale overheden kan helpen om problemen met de zonering op te lossen.

Een ander aandachtspunt bij het beheer van deze monumenten is dat bij vergunningsaanvragen voor deze monumenten vaak twee onroerenderfgoeddiensten betrokken zijn: het agentschap voor de beschermde delen en de stedelijke dienst monumentenzorg voor het niet-beschermde deel. Bij volledig beschermde monumenten is er maar één aanspreekpunt. Het kan voorkomen dat de stedelijke dienst daarbij een strenger standpunt inneemt over het niet beschermde deel dan het agentschap. Overleg tussen beide administraties is in deze gevallen aan te bevelen.

Voor maatregelen, werken of diensten die noodzakelijk zijn voor het behoud of de herwaardering van erfgoedkenmerken en -elementen van beschermd onroerend erfgoed, kan een erfgoedpremie worden aangevraagd. In het geval van beschermingen van *Gevels en bedakingen* somt het beschermingsbesluit de specifieke elementen met erfgoedwaarde op. Voor deze elementen is het mogelijk om een erfgoedpremie aan te vragen. Maar ook hier geldt dat de niet-beschermde delen een impact hebben op de beschermde.

Bij de toekenning van premies hanteert het agentschap de richtlijn betoelaagbaarheid, die bepaalt welke werken betoelaagbaar zijn en welke niet. De richtlijn stelt voor *Gevels en bedakingen* vast dat ingrepen aan de interieurs van deze gebouwen niet betoelaagbaar zijn. Met interieur wordt evenwel niet de structuur bedoeld. Maar een bouwfysisch gezonde structuur draagt natuurlijk bij tot het fysieke behoud van de beschermde delen. Bij de beschermde daken is de situatie duidelijker, vermits het dak ook het gebinte omvat. De richtlijn betoelaagbaarheid moet worden verduidelijkt, zeker voor de inwendige structuren naast de dakstructuur. Dit kan door volgende passage in te voeren:

“Indien bij een monument, waarvan gevels beschermd zijn, al dan niet samen met de daken, nog een erfgoedwaardevolle inwendige structuur aanwezig is en de slechte/gebrekkige toestand van deze structuur brengt het behoud van de beschermde delen in het gedrang, dan zijn werken voor het behoud van de structuur of het versterken van deze structuur als die in bouwfysisch slechte staat is, betoelaagbaar.

Bij beschermde daken maakt de dakstructuur sowieso deel uit van de bescherming.”

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1 CONCLUSIES

De conclusies van het onderzoek worden gerelateerd aan de onderzoeksvragen:

5.1.1 De screening van beschermingen *Gevels en bedakingen* op het vlak van effectiviteit: zijn opheffingen of uitbreidingen van de beschermingen aan de orde?

Aanvankelijk werd een uitgebreid onderzoek vooropgesteld om de effectiviteit van de beschermingen *Gevels en bedakingen* na te gaan. Na het uitvoeren van een aantal testcases bleek dit onderzoek in 2/3 van de gevallen onvoldoende resultaten op te leveren. Hoe een monumentbescherming in de praktijk bijdraagt tot het behoud van gebouwen, kon er niet worden uit afgeleid. De onderzoeksmethode werd daarom sterk vereenvoudigd. Ze laat toe om globale uitspraken te doen over het behoud en de herkenbaarheid van de monumenten *Gevels en bedakingen*. Over de manier waarop dit behoud werd bewerkstelligd, doet het onderzoek geen uitspraken.

Globaal zorgt de bescherming van *Gevels en bedakingen* voor behoud van de monumenten uit deze groep. Alle objecten – op twee na - zijn behouden, ze verkeren over het algemeen in een aanvaardbare toestand en de erfgoedkenmerken en -elementen bleven behouden en herkenbaar. Op basis van het onderzoek van de effectiviteit zijn opheffingen van deze beschermingen niet aan de orde.

Hoewel de beschermingen van *Gevels en bedakingen* behoud bewerkstelligd hebben, zijn er toch redenen om deze groep nader te bestuderen. Tijdens het onderzoek werd vastgesteld dat niet alle gebouwen integraal onderzocht werden op het moment van de bescherming. Daardoor zijn bepaalde waardevolle erfgoedelementen en -kenmerken als interieurs en oude kernen niet gevat. Bij andere, gelijkaardige gebouwen die op hetzelfde moment beschermd werden is dat wel zo, wat voor een juridische ongelijkheid zorgt. Het beschermen van *Gevels en bedakingen* vertoont ook geografische verschillen en bovendien is deze manier van beschermen niet op een uniforme manier uitgevoerd. Opvallend is bijvoorbeeld dat beschermingen van een deel van de gevel, met of zonder het dak bijna niet voorkomen buiten de provincie Antwerpen. De toenmalige administratie kaartte al in de jaren 1980 vroeg de mogelijke problemen bij dit soort beschermingen aan. Het was toen al duidelijk dat deze manier van beschermen niet strookte met de holistische benadering van de monumentenzorg, die ook vandaag nog geldt. Toch werden deze beschermingen nooit systematisch aangepakt.

Omwille van bovenstaande punten beveelt het onderzoek aan deze beschermingen opnieuw te evalueren. Dit gebeurt idealiter via een breed onderzoek van een aantal thematische deelpakketten, waarbij ook vergelijkbare volledig beschermde en geïnventariseerde panden in het onderzoek betrokken worden. Vermits veel panden een stedelijke bouwtypologie hebben en stijlen van voor de 19de eeuw sterk vertegenwoordigd zijn, is bijvoorbeeld burgerlijke architectuur in traditionele stijl in stedelijke context een relevant thema.

Dit verdere onderzoek zal resulteren in een aantal groepen:

- Beschermingen waarbij de monumentenbescherming wordt uitgebreid tot het volledige pand;
- Beschermingen waarbij de bescherming als *Gevels en bedakingen* aangehouden wordt;
- Beschermingen die op Vlaams niveau te evalueren worden geacht in functie van een mogelijke opheffing.

Op basis van de gegevens over interieur en context van het voorliggende onderzoek werden de onderzochte objecten in grote groepen onderverdeeld.

410 van de onderzochte objecten komt voor verder onderzoek in aanmerking. Gezien het grote belang van interieur voor een monumentbescherming is het niet verwonderlijk dat dit een element is dat een belangrijke reden is voor verder onderzoek. Is er een indicatie dat er interieur is, dan moet verder onderzocht worden wat dit precies inhoudt. Is er geen informatie over het interieur, dan moet dit ook eerst onderzocht worden. De beschermingen van *Gevels en bedakingen* zijn doorgaans gelegen in steden met een goed uitgebouwde dienst monumentenzorg, waar veel bijkomende informatie aanwezig is over deze panden. Vermoedelijk zal het betrekken van deze diensten toelaten om op korte tijd de lijst te verfijnen.

72 objecten kregen de optie 'Geen actie nodig': de beschermde elementen zijn waardevol, maar er is op basis van de gegevens over interieur en context geen onmiddellijke reden om de bescherming nog uit te breiden. De beschermde erfgoedelementen en -kenmerken worden door het onderzoek bijkomend verduidelijkt. Er moet daarbij onderzocht worden hoe deze informatie het best bij deze beschermingen kan worden gevoegd en of een juridische verankering nodig is. Daarnaast kan het informeren en sensibiliseren van de betrokken lokale besturen omtrent deze monumenten bijdragen tot een optimalisering van het toekomstige beheer.

De optie om de bescherming te evalueren in functie van een mogelijke opheffing kwam nu al naar voor bij 11 onderzochte objecten. Ze roepen bijvoorbeeld door hun fragmentair karakter, als resten in een verstoorde context, de vraag op of ze wel behouden moeten worden in het monumentenbestand van Vlaanderen. Het Onroerenderfgoeddecreet omschrijft de mogelijke redenen voor opheffingen van een bescherming: de erfgoedwaarden van het beschermde goed zijn onherstelbaar aangetast of verloren gegaan of de opheffing is vereist omwille van het algemeen belang, gezien als een afweging van verschillende ruimtelijke belangen. Vooralsnog is er geen juridische mogelijkheid om beschermingen op te heffen omdat de erfgoedwaarde van het monument in kwestie nu inhoudelijk anders beoordeeld wordt dan in het verleden. De vraag is wat de meest aangewezen manier is om vanuit de erfgoedzorg met deze beschermingen om te gaan.

Sommige beschermingen van '*Gevels en bedakingen*' vormen complexe kluwens, waarbij delen integraal beschermd zijn, naast andere delen waar alleen gevels en daken beschermd zijn. Het verdient aanbeveling om deze complexe kluwens te analyseren om ze te verduidelijken met het oog op het toekomstige beheer.

Tot slot bleek bij de samenstelling van de lijst van beschermde *Gevels en bedakingen* dat een aantal van deze beschermingen in het verleden al werd omgezet naar volledig beschermde monumenten, zonder de oorspronkelijke bescherming op te heffen. Het is wenselijk om dit verder te onderzoeken. Als na dit onderzoek blijkt dat de bescherming van de gevels en bedakingen effectief gevat is door de latere volledige bescherming, kan de eerste opgeheven worden. Deze beschermingen zijn immers zinledig geworden. Een opheffing van deze bescherming is juridisch te verantwoorden vanuit het algemeen belang, namelijk omwille van de duidelijkheid en de rechtszekerheid van de burger.

5.1.2 Hoe wordt met deze beschermingen omgegaan in het beheer?

Het interne overleg bevestigde dat deze panden vaak meer waardevolle elementen omvatten dan er beschermd zijn. Veelal gaat het om zeer oude constructies, waar net de inwendige structuur van groot belang is. De bescherming van *Gevels en bedakingen* dekt de erfgoedwaarde onvoldoende af en deze monumenten zijn daardoor kwetsbaar voor ingrepen die vanuit het standpunt van monumentenzorg als minder wenselijk kunnen worden gezien. Zo is façadisme mogelijk, zolang er maar voor gezorgd

wordt dat de beschermde delen bewaard blijven. Het is de vraag of dit voor de hedendaagse monumentenzorg volstaat, maar juridisch is het voor dit soort beschermingen voldoende.

Om te voorkomen dat de erfgoedwaarde van de beschermde delen wordt aangetast kan het zijn dat het agentschap uitspraken moet doen over ingrepen aan de niet-beschermde delen. Het agentschap zal zich in zijn adviezen en toelatingen alleen uitspreken over het impact van die ingrepen op de beschermde delen. De mogelijke erfgoedwaarde van de niet-beschermde delen kan daarbij niet worden aangevoerd om een ongunstig advies te geven of een toelating te weigeren. Dit standpunt moet in een interne richtlijn verankerd worden.

Om de situatie van deze monumenten op het vlak van premies een stuk te verduidelijken, wordt de richtlijn betoelaagbaarheid aangepast, met name voor ingrepen aan de inwendige structuur van deze panden. Dit kan door volgende passage in te voeren:

*“Indien bij een monument, waarvan gevels beschermd zijn, al dan niet samen met de daken, nog een erfgoedwaarddevolle inwendige structuur aanwezig is en de slechte/gebreekkige toestand van deze structuur brengt het behoud van de beschermde delen in het gedrang, dan zijn werken voor het behoud van de structuur of het versterken van deze structuur als die in bouwfysisch slechte staat is, betoelaagbaar.
Bij beschermde daken maakt de dakstructuur sowieso deel uit van de bescherming.”*

Het agentschap zou bij vergunningsaanvragen voor deze monumenten systematisch verduidelijking moeten vragen, als het impact op de beschermde delen niet voldoende blijkt.

Door sterk begrensde afbakening van beschermingen ‘Gevels en bedakingen’ is het niet zeker of alle aanvragen met betrekking tot deze monumenten wel worden doorgestuurd. Vermits ze geconcentreerd zijn in een beperkt aantal steden kan het agentschap in overleg gaan met de betrokken lokale overheden, die voor het beheer van deze monumenten belangrijke partners zijn om zo de problemen bij de zonerling op te lossen.

Een ander aandachtspunt bij het beheer van deze monumenten is dat bij vergunningsaanvragen voor deze monumenten vaak twee onroerenderfgoeddiensten betrokken zijn: het agentschap voor de beschermde delen en de stedelijke dienst monumentenzorg voor het niet-beschermde deel. Overleg tussen beide administraties is in deze gevallen aan te bevelen.

5.2 AANBEVELINGEN

Uit het onderzoek komen een aantal aandachtspunten naar voor, die leiden tot aanbevelingen.

- Het onderzoek van de beschermingen van *Gevels en bedakingen* toont aan dat het beschermingsbeleid in Vlaanderen inconsequent is doorgevoerd: zowel geografisch, als over de jaren heen, als qua methode. Een gebrek aan een centraal aangestuurd beschermingsbeleid, met een duidelijke visie en concrete werkplanning over verschillende regeerperiodes heen, ligt hier aan de basis. Er is nood aan een goed overzicht van wat het monumentenbestand van Vlaanderen precies omvat en er moet een visie worden ontwikkeld op wat in de toekomst een logisch en coherent beleid kan zijn;
- In principe worden monumenten beschermd voor de eeuwigheid. Meer en meer partners worden bij de zorg van onze monumenten betrokken. Het goed documenteren van het beheer van onze monumenten is van het grootste belang. Uit de eerste onderzoeksmethode bleek dat het agentschap niet steeds alle relevante gegevens heeft of bewaart. Het verdient aanbeveling om essentiële gegevens (verstreekte adviezen, toelatingen en premies) kort te registreren op

////////////////////////////////////

een soort steekkaart per beschermd monument. Dit gebeurt liefst in een gemakkelijk toegankelijk en eenvoudig raadpleegbaar systeem. Zo kunnen ook monumenten waar al verschillende jaren geen werken aan gebeurden en die mogelijk aan onderhoud toe zijn eenvoudiger gedetecteerd worden. Deze aanbeveling is niet specifiek voor *Gevels en bedakingen* maar geldt voor alle monumenten.

- De informatie over beschermde monumenten die direct online toegankelijk is, is in feite onvoldoende om een volledig beeld te vormen van deze panden. Aanvullend archiefmateriaal is niet steeds even overzichtelijk geordend of makkelijk terug te vinden. Het aanleggen van lijsten op basis van stijkenmerken, periodes of gebouwtypes uit de databank is niet eenvoudig. Het agentschap zou ernaar moeten streven om de beschermde monumenten afdoende inhoudelijk te documenteren, door per monument een kleine portfolio aan te leggen waarin beeldmateriaal en beknopt gegevens over de erfgoedwaardering, ook over het interieur, worden gegroepeerd. Zo wordt ook duidelijk welke monumenten eigenlijk blinde vlekken zijn waar weinig of geen informatie over bestaat. Deze aanbeveling is niet specifiek voor *Gevels en bedakingen* maar geldt voor alle monumenten.
- Het onroerenderfgoeddecreet bepaalt dat in het beschermingsbesluit naast de erfgoedwaarden ook de erfgoedkenmerken en -elementen expliciet beschreven worden. Het volledige pand krijgt een beschermd statuut, maar de beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken geeft aan waar de waardevolle delen zich bevinden en waar de essentie van de bescherming ligt. De vraag kan gesteld worden of, wanneer het aantal erfgoedwaardevolle elementen in verhouding tot de rest van het pand klein wordt, er geen risico bestaat dat dit opnieuw onduidelijkheden op het vlak van beheer zal doen ontstaan, ook al is het hele pand integraal onderzocht. Het verdient aanbeveling om hier een visie over te ontwikkelen.

6 BRONNEN

Archivalische bronnen

- DE HOUWER V. 2017: Doelmatigheidsanalyse thema Gevels en bedakingen. Tussentijds verslag juni 2017, onuitgegeven rapport Onroerend Erfgoed.
- DE HOUWER V. 2017: “Zij omstralen met een gloriekrans het aanschijn des Vaderlands”. Basistekst erfgoedbegrip en waardering – bouwkundig erfgoed, onuitgegeven tekst, Agentschap Onroerend Erfgoed.
- Onroerend Erfgoed Antwerpen, Lopend archief, Mechelen, De Lepelaer (DA000185/A/641 ED09/3201), Brief van Agentschap R-O Vlaanderen aan college van burgemeester en schepenen van de stad Mechelen, 15 december 2009.
- S.N. 2015: *Projectplan – Doelmatigheidsanalyse beschermingsinstrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten*, onuitgegeven projectplan, agentschap Onroerend Erfgoed.

Literatuur

- DEMEY A., GOEDLEVEN E. 1983: *Vijftig jaar beschermingen in Vlaanderen*, Brussel.

Websites/Digitale bronnen

- De gegevens over de aanduidingsobjecten en erfgoedobjecten zijn afkomstig uit de online databanken van het agentschap Onroerend Erfgoed, raadpleegbaar via <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis De Lepelaar: overblijfsel van de voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6156> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Heilige Drievuldigheidscollege* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42163> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Herberg De Zwane: gevels en daken* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10143> (geraadpleegd op 19/12/2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Koninklijk Stapelhuis: gevels en bedakingen* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/14017> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Stapelhuis: gevels en bedakingen* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/14018> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Burgerhuis De Rode Haan: voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6541> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Wapen van Oostenrijk: bovengevel en daken* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/6541> (geraadpleegd op 19 december 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Stadswoning: houten voorgevel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/4614>.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Reclameschildering Cigarettes Marouf* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11005> (geraadpleegd op 19 december 2018).

- VLAAMSE OVERHEID 2013: *Decreet betreffende het onroerend erfgoed* [online], http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2013071244 (geraadpleegd op 14 september 2018).
- VLAAMSE OVERHEID 2015: *Besluit van de Vlaamse Regering tot uitvoering van het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunning* [online] http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2015112729 (geraadpleegd op 14 september 2018).
- VLAAMSE REGERING 2013: *Memorie van toelichting. Ontwerp van decreet betreffende het onroerend erfgoed*, [online] https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/content/images/VR_2013_2501_Onroerend_erfgoeddecreet_memorie_van_toelichting.pdf (geraadpleegd op 31 mei 2018).
- *Woordenboek Van Dale* [online], <http://pakket5.vandale.nl/zoeken/zoeken.do#> (geraadpleegd op 7 september 2018).

Mondelinge bronnen:

- Informatie verkregen van Steven Tricot (25 juli 2018).
- Mondelinge informatie verkregen van erfgoedconsulente V. Wuyts (13 april 2016).

Bijlage 1

DOELMATIGHEIDSANALYSE THEMA 'GEVELS EN BEDAKINGEN'

Tussentijds verslag juni 2017

VEERLE DE HOUWER

29 juni 2017

1	INLEIDING
2	'GEVELS EN BEDAKINGEN' EEN TERUGKEREND FENOMEEN
3	'GEVELS EN BEDAKINGEN' IN CIJFERS
4	WAT WERD ONDERZOCHT?
5	EERSTE BEVINDINGEN
5.1	HET BESCHERMEN VAN GEVELS EN BEDAKINGEN ZORGT VOOR BEHOUD
5.2	HET BESCHERMEN VAN LOUTER ONDERDELEN MAAKT WAT ONBESCHERMD OVERBLIJFT KWETSBAAR
5.3	EEN INHOUDELIJKE EVALUATIE KAN ALLEEN BINNEN EEN RUIMER KADER
5.4	DUBBELE BESCHERMINGEN EN SITES MET MEERDERE STATUTEN
5.5	FISCALITEIT
6	VERDER VERLOOP PROJECT
	VOORBEELDEN

INLEIDING

Het project *‘Doelmatigheidsanalyse van het instrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten’* is opgenomen in de beleidsnota 2014-2019. Het project werd verder verfijnd in het projectplan *‘Doelmatigheidsanalyse van het instrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten’*, gevalideerd op het OKA van 18 november 2015. Het projectplan schetst de verschillende fases en thema’s van het onderzoek.

Fase 1 van het project resulteerde in een rapport over 85 jaar beschermingsbeleid. Dit rapport werd opgeleverd op 12 mei 2017 en geeft inzicht in de wijze waarop het beschermingsinstrument evolueerde. Dit generieke kader vormt de basis voor het aftoetsen van verschillende thematische deelpakketten in fase 2.

Het beschermen van *‘Gevels en bedakingen’* werd naar voren geschoven als één van de drie prioritaire te onderzoeken thema’s in deze tweede fase. Het projectplan stelt voor dit thema volgende timing voorop:

Doorlooptijd = juli 2016 – juli 2018

1. Juli – december 2016: samenstelling pakket (+/- 500 items), opmaak methodologie screening pakket en opmaak onderzoeksdatabanken
2. Januari 2017 – juli 2018: onderzoeksrapport doelmatigheid beschermingsinstrumentarium

Op een afzonderlijk overleg over het thema *‘Gevels en bedakingen’* op het kabinet op 1/12/2016 werden volgende concrete afspraken gemaakt:

- Juni 2017: opleveren eerste resultaten van de screening van beschermingen *‘gevels en bedakingen’* op het vlak van effectiviteit: zijn opheffingen of uitbreidingen van de beschermingen aan de orde?
  - Zie 5 van dit verslag
- Juni 2017: duidelijkheid verschaffen omtrent de beschermingen *‘gevels en bedakingen’* en de andere vormen van gedeeltelijke beschermingen (met uitzondering van de onderdelen van parochiekerken en de orgels) op het vlak van de nieuwe fiscale stimulansen
  - Zie 5.5 van dit verslag
- Uitwerken van een uniform beheerskader voor deze beschermingen
  - Zie 6 van dit verslag

Volgens het ondernemingsplan 2017 van het agentschap dient de volledige screening van de beschermingen *‘gevels en bedakingen’* op het vlak van effectiviteit tegen het einde van het jaar afgerond te worden.

1 'GEVELS EN BEDAKINGEN' EEN TERUGKEREND FENOMEEN⁶⁰

Het beschermen van 'gevels en bedakingen' of van onderdelen van gebouwen is een fenomeen dat in feite gedurende de hele beschermingsgeschiedenis in ons land heeft bestaan en in meerdere of mindere mate werd toegepast.

In de negentiende eeuw hield de Koninklijke Commissie voor Monumenten zich al bezig met het aanleggen van lijsten met de belangrijkste monumenten in ons land. In 1889 werd een speciaal krediet in het leven geroepen voor de restauratie van kerkgebouwen, waarna een systeem van klasseren van deze kerkgebouwen in drie klassen ontstond, in functie van het verlenen van deze subsidies. Dit systeem werd later naar andere types van monumenten uitgebreid. Opvallend daarbij is dat van meet af aan verschillende onderdelen van een gebouw in een andere klasse konden worden ondergebracht. Het systeem van klasseren in klassen was vrij ondoorzichtig, ouderdom en de kunsthistorische waardering schijnen een rol te hebben gespeeld.

In ieder geval was het standpunt van de KCML in de vroege twintigste eeuw dat in principe, op een enkele uitzondering na, geen gebouwen jonger dan een eeuw geklasseerd zouden worden.

De monumentenwet van 1931 verliet het principe van het klasseren in klassen. Het idee van het gedeeltelijk beschermen van monumenten werd echter expliciet in de wet verankerd, zoals te lezen staat in artikel 1:

'(...) worden de monumenten en gebouwen, waarvan het behoud, in historisch, artistiek of wetenschappelijk opzicht van nationaal belang is, in hun geheel of gedeeltelijk gerangschikt (...)'

Het kwam immers frequent voor dat een nieuw kerkschip in een neostijl werd gebouwd bij een romaanse of gotische kerktoren. In dat geval werd alleen de kerktoren beschermd. Hetzelfde principe kon gelden voor een oude voorgevel met een jongere constructie erachter. Pas in de jaren 1970 evolueerde men naar een meer holistische benadering, hoewel de praktijk van het beschermen van onderdelen nog lang in de beschermingsbesluiten terugkomt.

Het monumentendecreet van 1976 voorziet niet meer expliciet in de mogelijkheid van het beschermen van onderdelen, een monument wordt er gedefinieerd als:

'een onroerend goed (...) dat van algemeen belang is omwille van zijn artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde, inbegrepen de zich erin bevindende roerende zaken, onroerend door bestemming.'

In de jaren 1970-1980 is er het fenomeen van enkele omvangrijke beschermingsbesluiten/campagnes, die meerdere beschermingen van gevels en bedakingen omvatten binnen grote(re) steden. Het koninklijk besluit van 2/9/1976 voor het 'Geografisch pakket Antwerpen' groepeerde zo niet minder dan 162 beschermingen van gevels en bedakingen en onderdelen. Volgens mondelinge bronnen werden deze besluiten genomen om 'te redden wat er te redden viel' in deze op dat ogenblik verloederde stadskernen. Eveneens door mondelinge bronnen is bekend dat sommige van deze beschermingen van 'gevels en bedakingen' gebruikt werden als een eerste stap, in de hoop om later, o.m. na verder onderzoek, het volledige pand te kunnen beschermen – hetgeen in bepaalde gevallen

---

⁶⁰ De informatie onder dit punt is afkomstig uit de nota "Zij omstralen met een gloriekrans het aansijn des Vaderlands" Basistekst erfgoedbegrip en waardering – bouwkundig erfgoed, d.d. 29/11/2016, opgesteld door Veerle De Houwer in het kader van fase 1 van dit project, aangevuld met mondelinge informatie van collega's en gegevens uit: DEMEY A., GOEDLEVEN E. 1983: *Vijftig jaar beschermingen in Vlaanderen*, Brussel.

ook effectief gebeurd is⁶¹ (zie 7 Voorbeelden). Ook het verschil in premiemogelijkheden voor monumenten en stads- en dorpgezichten speelde op een bepaald moment een rol. Er werd soms expliciet gekozen voor een bescherming als monument, al dan niet van ‘gevels en bedaking’ om toch premies te kunnen toekennen voor werken aan het gebouw. Geen van al deze principes werd echter op systematische wijze in heel Vlaanderen doorgevoerd.

In het artikel ‘50 jaar beschermingen in Vlaanderen’ uit 1983 veroordelen E. Goedleven en A. Demey het Antwerpse besluit uit 1976 met gedeeltelijke beschermingen scherp:

‘Een schoolvoorbeeld van hoe het niet moet, is in dit opzicht het Koninklijk Besluit van 2.9.1976 waarbij te Antwerpen 162 voorgevels (in 85 gevallen zelfs voorgevel-bovengevel, dit wil zeggen met uitsluiting van de verbouwde pui) en bedaking werden beschermd. Wat te doen bij restauratieprojecten wanneer het dak moet worden hersteld? Waar begint de voorgevel-bovengevel? Wat indien bij ontmanteling van de niet beschermde winkelpui alle elementen voor een verantwoorde constructie van de benedenpui aanwezig blijken te zijn? Wij spreken dan nog niet over het voorkomen van belangrijke muur- of plafondschilderingen in het niet beschermde interieur van deze woningen.’

Hoewel de praktische problemen bij deze manier van beschermen dus al vroeg werden benoemd, werd dit besluit nooit systematisch aangepakt en komen ook in de jaren 1980 en 1990 nog beschermingen van gevels en bedakingen voor. Sinds 2000 is het aantal dergelijke beschermingen echter drastisch teruggelopen (16 in totaal, waarvan 3 hernemingen van oude beschermingen) – het monument en zijn interieur worden nu immers als een ondeelbaar geheel beschouwd.

Het onroerenderfgoeddecreet van 2013 legt de nadruk naast erfgoedwaarden op het expliciet duiden van erfgoedkenmerken en -elementen in de beschermingsbesluiten. De erfgoedelementen zijn:

‘de structurele en visuele componenten die de eigenheid van het onroerend erfgoed bepalen en die de waarden vormen die aan de grondslag liggen van een bescherming.’

Voor elk beschermd monument wordt dus precies aangegeven welke elementen van belang zijn om te behouden. Het kan uitzonderlijk voorkomen dat het belang van een pand hoofdzakelijk in de voorgevel zit of in een uitzonderlijk waardevol interieur. Zulke recente beschermingen kunnen de facto dus neerkomen op gedeeltelijke beschermingen. Door bij de recente beschermingen ook beheersdoelstellingen expliciet in het ministerieel besluit op te nemen kan de situatie op het vlak van het beheer van deze monumenten echter afdoende worden verduidelijkt. Een gedeeltelijke bescherming op basis van het Onroerenderfgoeddecreet gebeurt na evaluatie van het volledige monument en geeft aan welke erfgoedelementen en -kenmerken essentieel zijn voor het behoud van de erfgoedwaarden. Vroegere beschermingen van gevels en bedakingen gebeurden vaak zonder kennis van het interieur of zonder evaluatie van de overige onderdelen van het monument.

---

⁶¹ De overheid hanteerde hiervoor de procedure van een wijziging van het beschermingsbesluit. De procedure was beperkt en bestond soms louter uit het vragen van advies aan de KCML en het schrappen van de woorden ‘gevels en bedaking’. Door deze woorden te schrappen en het besluit te betekenen aan de eigenaars werd een beperkte bescherming omgezet in een volledige bescherming van een pand.

2 'GEVELS EN BEDAKINGEN' IN CIJFERS

De lijsten van beschermingen van 'gevels en bedakingen' werden, conform het projectplan, eind 2016 samengesteld op basis van een bevraging van de beschermingsdatabank.

De objecten in de beschermingsdatabank zijn voorzien van een aantal thesaurustermen, waardoor opzoekingen mogelijk worden. Naast onder meer 'stijlen en culturen' en 'datering' wordt ook een 'typologie' toegekend. Uit de lijst van typologieën werden binnen dit onderzoek de termen geselecteerd die betrekking hebben op de bescherming van 'vlakken' – dit zijn eerder tweedimensionale onderdelen van gebouwen. Het ging om de thesaurustermen 'gevels', 'deuren', 'daken', 'portalen', 'poorten (gebouwonderdelen)'⁶², 'gevelniskapellen' en 'reclamemuurschilderingen' en combinaties hiervan. 'Winkelpuien' bestaat niet als thesaurusterm, maar aan deze objecten werd in de databank ook de term 'gevels' toegekend, zodat ook zij als resultaat uit de query kwamen.

In totaal leverde deze bevraging van de databank 674 objecten op. Na uitzuiveren van de lijst, waarbij onder meer de ondertussen reeds volledig als monument beschermde objecten er uit werden gehaald, was het eindresultaat een lijst van 515 als monument beschermde 'vlakken' of gevels, daken en onderdelen van gevels:

'Gevels en bedakingen' per provincie en per periode van het beschermingsbesluit

Periode	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Totaal
1930-1939	6	0	0	0	0	6
1940-1949	6	1	1	4	1	13
1950-1959	5	0	4	3	1	13
1960-1969	0	2	1	0	1	4
1970-1979	200	1	5	6	53	265
1980-1989	72	1	62	2	9	146
1990-1999	5	4	32	3	3	47
2000-2009	5	1	2	1	5	14
2009-2017	0	0	5	1	1	7
Totaal	299	10	112	20	74	515

'Gevels en bedakingen' qua datering⁶³ (7 niet gedateerd)

Eeuw	Aantal	Totaal ancien régime
14de	2	316
15de	8	
16de	106	
17de	89	
18de	111	
		Totaal 19de-20ste eeuw
19de	152	192
20ste	40	

⁶² In tegenstelling tot poorten (bijgebouwen), de term die gebruikt wordt voor poortgebouwen, gaat het hier om delen van het gevelvlak.

⁶³ Hier is telkens de hoofddatering volgens de databank opgenomen, het kan zijn dat een in hoofdzaak zeventiende-eeuws gebouw ook een 19de -eeuwse bouwphase had. Dit gebouw is dan echter onder zeventiende eeuw opgenomen.

Beperkte verfijningen van deze lijst zijn nog mogelijk in de loop van het onderzoek, sporadisch werd immers een verkeerde thesaurusterm toegekend, bijvoorbeeld *'gevelniskapel'* aan een *'pijlerkapel'*. Het eerste type is onderdeel van het gevelvlak, het andere is effectief een op zichzelf staand monument.

Ook andere onderdelen van monumenten kunnen afzonderlijk als monument zijn beschermd. Het gaat dan echter om op zichzelf staande volumes of objecten als torens, kelders, crypten, sacristieën...

Wat betreft deze beschermde onderdelen, met uitzondering van de delen van parochiekerken en de beschermde orgels, geeft de beschermingsdatabank volgende typologieën en aantallen:

Typologie	Aantal
Binnenplaatsen	2
Huistorens	3
Kelders	10
Onderdelen van kloosters en abdijen	6
Liften	3
Oude delen ⁶⁴	7
Totaal	31

Het beheer van deze beschermde *'monumentonderdelen'*, leunt echter veel dichter aan bij het beheer van volledig beschermde monumenten, ze zijn ook duidelijker te begrenzen dan de beschermde vlakken.

3 WAT WERD ONDERZOCHT?

Aangezien het beschermen ervoor wil zorgen dat een monument overgedragen wordt aan toekomstige generaties omdat het een of meerdere erfgoedwaarden heeft, is de eerste vraag die we ons stellen of het beschermd goed ook effectief behouden is en dus kan overgedragen worden. Dit wordt nagegaan door de toestand op het ogenblik van bescherming visueel te vergelijken met de toestand vandaag.

Het onderzoek geeft daarnaast verschillende mogelijkheden van wat met een gedeeltelijke bescherming *'gevels en bedaking'* moet of kan gebeuren om de bescherming effectiever te maken op het vlak van het behoud van erfgoedwaarden.

In een volgende fase van het onderzoek zal worden nagegaan hoe het agentschap beheersmatig met dit soort beschermingen omgaat.

Naast de gegevens die uit de beschermingsdatabank werden gehaald⁶⁵, werd van ieder van de 515 objecten een actuele foto genomen en werd in de archieven van het agentschap of van andere instellingen zoals het KIK een foto gezocht die de datum van bescherming zo dicht mogelijk benaderde. Alle foto's⁶⁶ werden toegevoegd aan de inventarisdatabank

⁶⁴ *'Oude delen'* bestaan niet als type in de beschermingsdatabank. Dit type van beschermingen dient op een andere manier uit de databank te worden gehaald en een sluitende lijst verkrijgen is moeilijker.

⁶⁵ Adres, datum van bescherming, korte omschrijving, datering, typologie, stijl, al dan niet fout in beschermingsbesluit.

⁶⁶ Met uitzondering van de foto's van het KIK.

Het vergelijken van beide foto's laat toe om te zien of het monument nog behouden bleef, of erfgoedkenmerken en -elementen nog bewaard en herkenbaar zijn en wat de staat van het monument was in vergelijking met de staat op het ogenblik van bescherming. Bij de vraag of het monument al dan niet behouden was werd 'ja' of 'neen' aangevinkt, de overige aspecten kregen een score toebedeeld, de totale score is uiteraard de som van alle voorgaande. Mocht er een monument niet behouden zijn geweest, dan had dit geen score gekregen.

Via desktoponderzoek (Google en inventaris van het bouwkundig erfgoed) werd getracht om informatie te verzamelen over de toestand van het interieur van de beschermde monumenten 'gevels en bedakingen'. De informatie die verkregen werd was vaak summier. Inventarisbeschrijvingen vermelden soms een 'oude kern' zonder meer. Waar die oude kern in de praktijk uit bestond of wat er nu nog van rest is in veel gevallen niet geweten. In het vervolg van het onderzoek zal getracht worden de informatie die gevonden werd nog aan te vullen en te verfijnen door de interne kennis binnen het agentschap te bevragen. Een volledig onderzoek van de individuele monumenten op aanwezige interieurelementen is niet voorzien.

Er werd een onderscheid gemaakt tussen of het gaat over een beschermd deel van een gevel, één volledige gevel of meerdere beschermde gevels. Deze categorieën krijgen immers zonder onderscheid de thesaurusterm 'gevels' toebedeeld.

De praktische informatie over het beschermde object werd samen met de gegevens uit het onderzoek en de foto's gebundeld in een fiche. De gegevens uit de verschillende fiches werden verwerkt in een excel-tabel.

Het toekennen van de scores en vooral het onderzoek naar het al dan niet aanwezige interieur maakte duidelijk dat er verschillende scenario's zijn voor de toekomst van de onderzochte objecten. Voorlopig wordt een onderscheid gemaakt tussen volgende opties:

- 'Geen actie nodig' :
de bescherming heeft gezorgd voor behoud van het beschermde object, er is geen overlap met een bescherming als stads- of dorpsgezicht, er is zeer waarschijnlijk geen interieur aanwezig
- 'Onderzoeken in functie van opheffing wegens overlap met stads- en dorpsgezicht' :
de bescherming heeft gezorgd voor behoud van het beschermde object, er is echter een volledige overlap met een bescherming als stads- of dorpsgezicht, er is zeer waarschijnlijk geen interieur aanwezig, alle beschermde elementen zijn waarneembaar vanop de openbare weg binnen het beschermde stads- of dorpsgezicht (zie ook 5.4). Vanuit het oogpunt van erfgoedwaardering biedt de bescherming als monument geen meerwaarde bovenop de bescherming als stads- of dorpsgezicht.
- 'Verder onderzoek nodig' > in veel gevallen dient het beschermde object verder onderzocht te worden, alvorens er uitspraken gedaan kunnen worden. Er zijn verschillende mogelijkheden:
  - Er is geen informatie over het interieur of de beschikbare informatie is vaag, summier of sterk gedateerd.

Bij 18% van de momenteel onderzochte panden is er naar alle waarschijnlijkheid geen interieur of oude kern meer aanwezig, bij 43% zijn er indicaties dat er interieur of een oude kern aanwezig is, bij 39% is er geen informatie over het interieur.

- Het gaat om een beschermd fragment, waarbij verder onderzoek moet uitwijzen of het aangewezen is om meer te beschermen of dat het beschermde fragment status quo zal blijven qua bescherming
- Het is aangewezen het beschermde object breder (thematisch) te evalueren

De verschillende besproken opties zijn zeker nog niet definitief, er wordt momenteel immers alleen inhoudelijk gekeken. In een volgende fase van het project zal, zoals ook hoger werd aangegeven, concreet worden onderzocht hoe het agentschap met dit soort beschermingen omgaat. Blijkt daarbij bijvoorbeeld dat beschermingen van louter gevels als absoluut niet werkbaar worden ervaren, dan kan het zijn dat de bescherming van een gevel waar in eerste instantie ‘geen actie nodig’ leek, toch nog moet worden uitgebreid of opgeheven.

5 EERSTE BEVINDINGEN

Na screenen van iets meer dan de helft van het pakket kunnen de eerste bevindingen worden geformuleerd.

5.1 Het beschermen van gevels en bedakingen zorgt voor behoud

Globaal zorgt de bescherming van ‘gevels en bedakingen’ voor behoud van de monumenten uit deze groep. Tot hier toe is er één object uit de lijst gevonden dat niet in situ bewaard bleef. Het gaat om de overblijfselen van ‘De Lepelaar’, een stadswoning naar ontwerp van Rombout Keldermans II op de Zoutwerf in Mechelen. De overblijfselen van het pand werden als monument beschermd op 30 oktober 1945, nadat het in 1944 door luchtbombardementen getroffen werd. Tijdens een zware storm in 1948 stortte de voorgevel in. De laatste restanten van ‘De Lepelaar’ werden in 1955 gesloopt. Bij onderzoek in 2007 bleek dat slechts 3 originele sculpturen van de gevel bewaard waren in het hof van Busleyden. Hetzelfde grondige onderzoek wees uit dat er onvoldoende informatie was om over te gaan tot een wetenschappelijk verantwoorde reconstructie van de voorgevel. Ondertussen werd op de locatie een nieuw appartementsgebouw opgericht, maar de bescherming werd niet opgeheven.

Ook de toestand van de tot hier toe onderzochte monumenten ‘gevels en bedakingen’ ging niet wezenlijk achteruit tegenover het moment van de bescherming. We merken eerder een lichte verbetering, doordat ondertussen bijvoorbeeld een gevelreiniging heeft plaatsgevonden, de travee-indeling van de benedenverdieping werd hersteld of een verdwenen element werd gereconstrueerd. De verschillen zijn vaak heel subtiel, wat aanleiding geeft tot een overwicht van nulcores bij de totalen (na 53% screening):

Erfgoedkenmerken en -elementen bewaard		Erfgoedkenmerken en elementen herkenbaar		Staat van het monument		Totaalscore	
Score	Aantal	Score	Aantal	Score	Aantal	Score	Aantal
						-2	6
-1	12	-1	11	-1	9	-1	17
0	257	0	229	0	217	0	187
		+1	29	+1	43	+1	49
						+2	10

Dit maakt dat het opheffen van beschermingen omdat de erfgoedwaarden verloren zijn gegaan niet hoeft.

Voorbeelden van de uiteenlopende scores die werden toegekend zijn te vinden onder punt 7 van dit verslag.

5.2 HET BESCHERMEN VAN LOUTER ONDERDELEN MAAKT WAT ONBESCHERMD OVERBLIJFT KWETSBAAR

Het beschermen van een volledig monument biedt de garantie dat het agentschap toezicht houdt op het volledige gebouw. Ook bij beschermingen van enkel de gevels en bedakingen is bij het volledige gebouw vaak een gunstige evolutie waar te nemen.

Toch blijven deze beschermingen steeds kwetsbaar. Hoe kleiner het beschermde gedeelte ten opzichte van het volledige gebouw, hoe groter het impact van werken aan de niet beschermde delen vaak is op het beschermde *'monument'*. Omvangrijke of fundamentele ingrepen op de context ervan zijn vaak storend of zorgen voor een waardeverminderend effect. In een aantal uitzonderlijke gevallen wordt de context verbeterd. Het agentschap heeft daarop in principe geen impact.

De meest kwetsbare groep wordt waarschijnlijk gevormd door de beschermingen waar het dak niet inbegrepen is, hoewel ook de beschermingen van *'gevels en bedakingen'* met inbegrip van het dak uiteraard de weg naar *'façadisme'* open laten. De verstoring zal hier echter potentieel het minst zichtbaar zijn.

Voorbeelden van evolutie van de context van deze gedeeltelijke beschermingen zijn te vinden onder punt 7 van dit verslag.

5.3 EEN INHOUDELIJKE EVALUATIE KAN ALLEEN BINNEN EEN RUIMER KADER

In punt 5.1. werd vastgesteld dat de bescherming van *'gevels en bedakingen'* globaal voor behoud zorgt. Bij het evalueren van sommige beschermingen binnen het pakket kunnen bij sommige dossiers vragen gesteld worden bij de erfgoedwaardering *tout court*. De beschermingen van *'gevels en bedakingen'* werden, zoals hoger werd aangetoond, op verschillende momenten met verschillende beweegredenen doorgevoerd. Van een systematische aanpak was geen sprake. Het is zeker niet systematisch zo dat alleen *'gevel en bedaking'* werd beschermd omdat dit de enige waardevolle delen van het gebouw waren. Een kort vergelijkend onderzoek in de beschermingsdatabank levert voor bijvoorbeeld *'barokke poorten'* of *'stadswoningen in renaissancestijl'* al snel vergelijkbare, wel volledig beschermde panden op. Een evaluatie van alle vergelijkbare panden is dan aangewezen om een representatief pakket samen te stellen.

Met deze evaluatie begeven we ons gedeeltelijk buiten het onderzoeksproject van de doelmatigheid van beschermingen van *'gevels en bedaking'*. Dit is eerder een vraag over relevantie van die items in het pakket beschermd erfgoed en dus een herijking van de beschermingen (zie ook hoger).

De beschermingen van *'gevels en bedakingen'* louter beoordelen op het feit dat zij als dusdanig beschermd zijn, zou een verkeerde manier van werken zijn. Zij dienen verder onderzocht te worden binnen de groep volledig beschermde monumenten uit dezelfde periode en in dezelfde stijl, alvorens beslissingen omtrent hun toekomst genomen kunnen worden.

Enkele voorbeelden die dit punt illustreren zijn te vinden onder 7.

5.4 DUBBELE BESCHERMINGEN EN SITES MET MEERDERE STATUTEN

Wanneer bij een beschermd object binnen het thema ‘gevels en bedaking’ met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid geen interieur aanwezig is en wanneer het object volledig gelegen is binnen en waarneembaar is vanuit een beschermd stadsgezicht, komen deze twee vormen van bescherming vanuit erfgoedwaardering op hetzelfde neer. Er is wel een onderscheid als het gaat over de mogelijkheid voor het inzetten van instrumenten (premies, beheersplannen, toezicht door het agentschap ...).

Van de 515 objecten zijn er 117 die eveneens gelegen zijn binnen een beschermd stadsgezicht. Daarvan zijn er op dit ogenblik 7 vastgesteld zonder interieur, 20 met sterke of zeer sterke aanwijzingen dat er interieur aanwezig is en 22 waarbij er minder sterke indicaties zijn – bij de overige 68 panden is nog verder onderzoek nodig.

Tijdens het onderzoek werden enkele sites gedetecteerd die een waar lappendeken van verschillende beschermingstypes vormen. Hoewel dit fenomeen niet exclusief voorkomt bij beschermingen van ‘gevels en bedakingen’ zal er ook afzonderlijk aandacht aan worden besteed.

5.5 FISCALITEIT

Tijdens het in de inleiding vernoemde overleg op 1/12/16 werd de vraag gesteld om duidelijkheid te verschaffen omtrent de beschermingen ‘gevels en bedakingen’ en de andere vormen van gedeeltelijke beschermingen, met uitzondering van deze met betrekking op parochiekerken en orgels, op het vlak van de nieuwe fiscale stimulansen.

In de nota ‘Over fiscale stimulansen inzake onroerend erfgoed’ van 18 december 2015 werd deze problematiek al behandeld, bij de vermindering van het verkooprecht:

Het verkooprecht, geheven bij verkoop van beschermd onroerend erfgoed, zal gehalveerd kunnen worden, mits het naleven door de koper van een aantal investeringsverplichtingen. (...) In de jaren 1960 en '70 werd de bescherming van een monument vaak beperkt tot gevels en bedaking. Binnen het project “doelmatigheidsanalyse van het beschermingsinstrumentarium en herevaluatie van de beschermingsbesluiten” zullen deze beschermingsbesluiten (ca. 438), waarbij slechts een gedeelte van het over te dragen onroerend goed de bescherming geniet, eerst aangepakt worden. Het fiscale voordeel voor (...) deels beschermde monumenten zal berekend worden op de totale heffingsgrondslag van de verkoop, wat dus zal resulteren in een halvering van het totaal op de transactie verschuldigde verkooprecht. Aan de opgelegde investeringsverplichting kan echter enkel worden voldaan door investeringen in het beschermde gedeelte. Uiteraard staat het de eigenaar vrij ook andere werken of aanpassingen uit te voeren, maar deze worden niet in aanmerking genomen bij de beoordeling van de fiscale engagementen.⁶⁷

Er wordt bij deze maatregel uitgegaan van een gemiddeld voordeel van 15.000 euro voor een huis. De werkzaamheden moeten opgenomen zijn in een goedgekeurd beheersplan en regulier onderhoud

---

⁶⁷ Parlementair stuk 646 (2015-2016) – Nr. 1 11 februari 2016 (2015-2016) Nota van de Vlaamse Regering ingediend door minister-president Geert Bourgeois en viceminister-president Annemie Turtelboom over fiscale stimulansen inzake onroerend erfgoed [online] <https://www.vlaamsparlament.be/> (geraadpleegd op 02/05/2017).

komt niet in aanmerking. Het voordeel geldt alleen bij volledigheid van eigendom: wie voor 1/50 eigenaar is van een beschermd lift in een appartementsgebouw, kan er geen gebruik van maken. Bij de vermindering van de schenkbelasting werd geen afzonderlijke passage over gedeeltelijke beschermingen opgenomen, maar men zou een gelijkaardige aanpak kunnen veronderstellen. De nota over fiscale stimulansen inzake onroerend erfgoed werd op 24 januari 2017 gevolgd door een ontwerp van decreet voor de wijziging van het onroerenderfgoeddecreet en de Vlaamse Codex Fiscaliteit⁶⁸, evenwel zonder specifieke aandacht voor de problematiek van gedeeltelijke monumentbeschermingen.

De oplossing die in de nota *‘Over fiscale stimulansen inzake onroerend erfgoed’* wordt voorgesteld voor gedeeltelijke monumentbeschermingen is een valabele oplossing. Indien het de bezorgdheid is dat een deel van het ontvangen fiscale voordeel niet gebruikt zou worden en zou moeten worden teruggestort, moet men in overweging nemen dat de maatregel bedoeld is als stimulans voor *‘probleemmonumenten’*: wie een monument in goede staat koopt of als schenking ontvangt, zal mogelijk ook geen werken moeten uitvoeren binnen de vooropgestelde termijnen. Het is immers moeilijk denkbaar dat een eigenaar in werken zal investeren als het niet echt nodig is. Daarnaast zijn de meeste gedeeltelijke beschermingen substantieel genoeg. Het gaat om gevels, daken of een combinatie van beide of andere omvangrijke gebouwonderdelen als binnenplaatsen, huistorens en kelders, vaak nog aangevuld met bijkomende onderdelen.

Van de 515 beschermde *‘gevels en bedakingen’* zijn er 383 waarbij het gaat om de bescherming van één of meer gevels of delen van gevels samen met de daken.

Bij 92 geheel of gedeeltelijke gevelbeschermingen zijn de daken niet inbegrepen. Daarbij gaat het om 14 beschermingen van een deel van een gevel, 30 beschermingen van 1 gevel en 8 beschermingen van meerdere gevels. 38 beschermingen uit deze groep van 92 moeten nog verder onderzocht worden. De 40 resterende beschermingen uit de groep van 515 zijn poorten, portalen, gevelniskapellen en reclamemuurschilderingen.

Er zijn dus momenteel 54 beschermingen van een deel van een gevel gedetecteerd, met name de hoger genoemde 14 beschermingen van een deel van de gevel zonder dak en de 40 poorten, portalen, gevelniskapellen en reclamemuurschilderingen.

Dit aantal kan nog maximaal oplopen tot 92, na onderzoek van de 38 resterende beschermingen uit de groep van 92 *‘gevels zonder daken’*.

In deze gevallen zou het kunnen dat de monumenteigenaar niet zijn volledige voordeel in de restauratie van het monument kan investeren, omdat dit in verhouding te klein is tot het onroerende goed.

7 VERDER VERLOOP PROJECT

Wat het verdere verloop van het project betreft, zal de screening van de objecten *‘gevels en bedakingen’*, zoals voorzien in het ondernemingsplan van het agentschap, afgerond worden tegen eind 2017. Daarbij wordt binnen het agentschap nog meer informatie verzameld voor wat betreft de interieurs van deze monumenten, op basis van de parate kennis binnen het agentschap.

---

⁶⁸ Parlementair stuk 1057 (2016-2017) – Nr. 1 24 januari 2017 (2016-2017) Ontwerp van decreet houdende wijziging van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en de Vlaamse Codex Fiscaliteit van 13 december 2013, wat betreft de vermindering van het verkooprecht en de schenkbelasting voor beschermde monumenten [online] <https://www.vlaamsparlement.be/> (geraadpleegd op 02/05/2017).

In het najaar wordt onderzocht hoe het agentschap toezicht houdt op beschermingen van dit type en hoe de instrumenten zoals premies en toelatingen worden ingezet.

Op basis van deze twee onderzoeksonderdelen zullen de eerste conclusies uit dit verslag verder worden verfijnd en bijgesteld.

De oplevering van het onderzoeksrapport is voorzien voor juli 2018.

VOORBEELDEN

Voorbeelden van de verschillende scores die werden toegekend

Voorbeeld van score -1 op 'Erfgoedkenmerken en -elementen bewaard':

Monument: Herenhuis Morillon, toren, gevels zijvleugels en poort

Kenmerken: traditioneel, 17de eeuw

Adres: Predikherenstraat 22, Leuven

Datum bescherming: 22-09-1947

Foto 7: 1919 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 8: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Een score van -1 werd toegekend omdat geweten is dat bij een harde restauratie in de jaren 1960 vensters en deuren gedicht werden, nieuwe vensteropeningen gemaakt werden, nieuwe kruisen, ontlastingsbogen en (negblok)omlijstingen aan de bestaande vensters werden toegevoegd, de dispositie van de ruimtes op de gelijkvloerse verdieping volledig gewijzigd werd, bestaande houten vloeren vervangen werden door vloerplaten in beton, en het spant gedeeltelijk werd afgebroken. Weliswaar hebben niet al deze ingrepen louter betrekking op de beschermde gevels.

Voorbeeld van score 0 op 'Erfgoedkenmerken en -elementen bewaard':

Monument: Herenhuis De Gouden Leeuw: poortomlijsting
Kenmerken: Barok, derde kwart 17de eeuw
Adres: Lange Klarenstraat 22, Antwerpen
Datum bescherming: 02-03-1983

Foto 9: 1916
(© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B015797)

Foto 10: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De erfgoedkenmerken en -elementen van de beschermde poort bleven uitstekend bewaard sinds de bescherming en ook al van eerder. De toestand op een inventarisfoto uit 1976 (hier niet weergegeven) is eveneens vergelijkbaar.

Voorbeeld van score -1 op 'Erfgoedkenmerken en -elementen herkenbaar':

Overlapt soms met de vorige categorie.

Monument: Burgerhuis, arduinen deuropomlijsting
Kenmerken: Rococo, vierde kwart 18de eeuw
Adres: Bergensesteenweg 1, Halle
Datum bescherming: 17-10-1994

Foto 11: 1970 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 12: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De beschrijving in het ministerieel besluit maakt melding van een smeedijzeren deurwaaijer, deze is momenteel niet meer aanwezig, wat voor een verminderde herkenbaarheid zorgt.

Voorbeeld van score 0 op 'Erfgoedkenmerken en -elementen herkenbaar':

Monument: Rijhuis, bovengevel en daken
Kenmerken: traditioneel, 2de helft 16de eeuw
Adres: Groenplaats 19, Antwerpen
Datum bescherming: 02-09-1976

Foto 13: 1975 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 14: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Vergelijking van foto's uit 1975 en 2017 toont aan dat de erfgoedkenmerken en -elementen herkenbaar bleven.

Voorbeeld van score +1 op 'Erfgoedkenmerken en -elementen herkenbaar':

Naam bescherming: Herenhuis in rococostijl, gevel linkerdeel
Kenmerken: Herenhuis in rococostijl, 18de eeuw.
Adres: Abdijstraat 17, Oudenaarde
Datum bescherming: 23-06-1976

Foto 15: 1994 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 16: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De gevelindeling werd gedeeltelijk hersteld op de benedenverdieping, wat de herkenbaarheid ten goede komt.

Voorbeeld van score -1 op 'staat':

Monument: Reclameschildering Cigarettes Marouf
Kenmerken: Reclamemuurschildering, interbellum.
Adres: Prinses Clementinalaan 205-213, Gent
Datum bescherming: 16/12/2014 (M)

Foto 17: 2012 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 18: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De reclamemuurschildering is meer vervaagd ten opzichte van de toestand ten tijde van de bescherming.

Voorbeeld van score 0 op 'staat':

Monument: Herenhuis: gevels en daken
Kenmerken: Herenhuis in rococo-stijl, 18de eeuw.
Adres: Einestraat 15, Oudenaarde
Datum bescherming: 5/05/1981

Foto 19: 1970 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 20: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Er is geen foto beschikbaar van het moment van bescherming (1981), de exacte toestand op het moment van bescherming is bijgevolg niet gekend. Op basis van de foto's is te zien dat het pand steeds goed werd onderhouden. Het monument bevindt zich vermoedelijk in een even goede, zo niet betere toestand dan op het moment van bescherming.

Voorbeeld van score +1 op 'staat':

Monument: Woning Neptune: voorgevel
Kenmerken: Rococo, tweede helft 18de eeuw
Adres: Steenhouwersvest 28, Antwerpen
Datum bescherming: 05-11-1946

Foto 21: 1945 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 22: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Woning Neptune was in zeer slechte staat op het moment van bescherming, vermoedelijk ten gevolge van oorlogsschade. Het pand werd sindsdien hersteld en de beschermde voorgevel bevindt zich nog steeds in goede staat.

Voorbeeld van totaalscore -2:

Monument: Heilige Drievuldigheidscollege: voorgevel en barokke ingangsdeur
Kenmerken: Neobarok, na WOII
Adres: Oude Markt 28, Leuven
Datum bescherming: 26-11-1942

Foto 23: 1914
 (©KIK, KIK objectnummer 117184)

Foto 24: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Bij de reconstructie werd het pand met een bouwlaag verhoogd en de locatie van één beschermde barokke ingangsdeur is onbekend. Omwille van deze wijziging en de onduidelijke locatie van de beschermde ingangsdeur kreeg het monument de score -2.

Voorbeeld van totaalscore -1:

Monument: Burgerhuis De Rode Haan: voorgevel
 Kenmerken: Classicisme, vierde kwart 18de eeuw
 Adres Bafferstraat 9, Mechelen
 Datum bescherming:31-07-1936

Foto 25: Zonder datum
 (© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B036304)

Foto 26: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De benedenverdieping van het pand De Rode Haan werd in 1963 verbouwd (dus na de bescherming), hetgeen de herkenbaarheid niet ten goede kwam en wat resulteerde in een totaalscore van -1.

Voorbeeld van totaalscore 0:

Monument: Burgerhuis: voorgevel
Kenmerken: Burgerhuis, 18de eeuw.
Adres: Hoogstraat 22, Oudenaarde
Datum bescherming: 5/05/1981

Foto 27: 1983 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 28: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De beschermde gevel bleef behouden in een toestand die vergelijkbaar is met die op het ogenblik van bescherming, erfgoedkenmerken en -elementen bleven herkenbaar en bewaard.

Voorbeeld van totaalscore +1:

Monument: Kasteeldomein Hof ter Saksen: gevels en bedaking kasteel
Kenmerken: Classicistisch kasteel, 18de eeuw.
Adres: Haasdonkbaan 101, Beveren
Datum bescherming: 07-02-1980

Foto 29: 1979 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 30: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De gevels en daken van het kasteel, waarvan het interieur ten tijde van de bescherming volledig vernield was, werden sindsdien gerestaureerd en bevinden zich in een uitstekende staat, wat resulteerde in een totaalscore van +1.

Voorbeeld van totaalscore +2:

Monument: Burgerhuis het Paradijs: voorgevel
Kenmerken: Derde kwart zeventiende eeuw, barok
Adres: Haverwerf 20-21, Mechelen
Datum bescherming: 06-07-1957

Foto 31: 1970 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 32: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Foto 33: 1893
(© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché A004204)

De voorgevel van dit pand op de Haverwerf in Mechelen werd gerestaureerd en deels gereconstrueerd, wat zowel de staat als de herkenbaarheid ten goede kwam. De toestand op de foto uit 1970 is iets minder goed dan deze op 19de-eeuwse foto's – de toestand op het ogenblik van bescherming is niet bekend.

Voorbeelden van de effecten op de context van het monument

Voorbeeld van bewaarde context:

Monument: Gevelniskapel Onze-Lieve-Vrouw

Kenmerken: 17de eeuw

Adres: Humelgemseweg 5 Kampenhout

Datum bescherming: 25/01/2005

Foto 34: 2013 (© Pascal Van Acker)

Foto 35: 2013 (© Pascal Van Acker)

Het gaat om een gevelniskapel bij het hof Candriessche, de kapel werd in 2015-2016 gerestaureerd met een premie. Het hof zelf is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed. Momenteel is de context van de kapel (= de hoeve) bewaard – een volledige verbouwing van de hoeve behoort echter steeds tot de mogelijkheden.

Voorbeeld van als storend ervaren context:

Monument: Poort- en deuroplijsting van traditioneel diephuis

Kenmerken: Traditioneel, 1603

Adres: Korte Ridderstraat 21A-21B Antwerpen

Datum bescherming: 18-06-1986

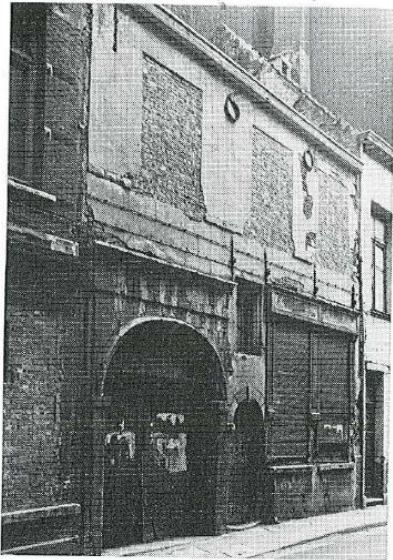

Foto 36: 1979 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 37: 2017 (© Thomas Verfaillie)

In de inventaris uit 1979 wordt volgende beschrijving gegeven: *'Triest overblijfsel van voormalig burgerhuis in traditionele bak- en zandsteenstijl van vijf traveeën, twee bouwlagen en dubbele trapgevel. Door verankering gedateerd 1603. Slechts een klein gedeelte van de voorgevel staat nog overeind.'* Sindsdien werden de poort en de deuroplijsting geïncorporeerd in een weinig passende nieuwbouw. Toch zorgde de bescherming ook in dit geval voor behoud.

Voorbeeld van verlies naar herstel van context:

Monument: Dokterswoning, erker

Kenmerken: Gotiek, 16de eeuw

Adres: Sint-Romboutskerkhof 4, Mechelen

Datum bescherming: 28-03-1956

Situatie 2007 (© Stad Mechelen)

Foto 38: 1905

(© KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché E013127)

Foto 39: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Louter de erker is beschermd. De inventaris uit 1984 geeft volgende beschrijving: *“In de 16de eeuw woning van Joachim Roelants, lijfarts van Karel V. Volgens een aquarel van J .B. De Noter eertijds gebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl van zes traveeën en twee bouwlagen gemarkeerd door centrale getrapte top en twee getrapte dakkapellen. Uiterst links een laatgotische erker. Aangepast in de 19de eeuw doch met behoud van de laatgotische driezijdige erker (...).*

Huis afgebroken in 1969. Erker heropgebouwd evenals korfboogpoort eronder met nieuwe materialen onder leiding van S. Van Craen en opgenomen in nieuwe bouw van tien traveeën en vier bouwlagen.” De nieuwbouw werd ondertussen vervangen en beter aangepast aan de beschermde erker.

Voorbeelden van verschillende statuten voor vergelijkbare erfgoeditems

Voorbeeld stadswoningen in renaissancestijl

Volledige bescherming als monument

Foto 40: 2011 (© Johan Allard)

Brouwerij Den Pau, Broodstraat 5, Oudenaarde, renaissance, derde kwart 17de eeuw, beschermd sinds 21-09-1962.

Bescherming van 'gevels en daken'

Spaengien: voorgevel, achtergevel en daken)
Kenmerken: Renaissance, vierde kwart zestiende eeuw
Grote Markt 7, Antwerpen
Datum bescherming: 17-07-1981, 02-09-1976

Foto 41: 1975 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 42: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De vraag hier is niet of de bescherming van brouwerij Den Pau onterecht is, wel of de bescherming van Spaengien ten onrechte beperkt bleef tot gevels en bedakingen. Verder onderzoek van dit laatste pand kan dit uitwijzen. Volgens informatie uit het beschermingsdossier van 1981 is dit pand één van de rijkste gildehuizen van Vlaanderen. In tegenstelling tot de meeste gereconstrueerde gildehuizen op de Grote Markt in Antwerpen is dit exemplaar in zijn originele toestand bewaard.

Voorbeelden barokke poorten

Poort als inventarisitem:

Burgerhuis met lijstgevel
inventaris bouwkundig erfgoed \ bouwkundig relict
ID: 74611

(© Stad Mechelen)

De inventaris geeft volgende beschrijving: *“Breedhuis van het dubbelhuistype(...) in kern uit de 17de of de 18de eeuw. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met 19de-eeuws uitzicht(...). Fraaie nog barokgetinte rondboogpoort (17de-eeuws?) in vlakke geringde omlijsting op imposten en neuten, voorzien van voluutsluitsteen onder gekorniste geprofileerde booglijst. (...)”*

Bescherming van de poort:

Monument: De Gulden Hand: poort en galerij
 Kenmerken: 17de-19de eeuw, barok, traditioneel, classicisme
 Adres: Zirkstraat 34, Antwerpen
 Datum bescherming: 02-09-1976

Foto 43: 1975 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 44: 2017 (© Thomas Verfaillie)

De inventaris geeft volgende beschrijving: *“Overblijfselen van "de gulden Hand" (1563); werd vermoedelijk als zoutbeurs gebruikt. Breedhuis van zes traveeën en drie bouwlagen onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en verankerde lijstgevel; proefdecapering toont bak- en zandsteenbouw op vooruitspringende plint (rechts van de poort), ten minste opklimmend tot de 17de eeuw, doch aangepast in de loop van de 19de eeuw. (...) Bepleisterde en beschilderde poortomlijsting van blauwe hardsteen in vroeg-barokstijl, in de eerste helft van de 17de eeuw te dateren: geblokte rondboog op eveneens geblokte rechtstanden; sluitsteen, imposten en neuten. Oorspronkelijke (?) houten poort met paneelwerk en nagelbeslag. (...)”*

De aanwezigheid van een achterliggende, eveneens beschermde barokke galerij kan moeilijk verklaren waarom niet de volledige gevel beschermd werd.

Volledig beschermd monument

Burgerhuis met barokpoort
Beschermd monument van 18-06-1986
ID: 6166

Foto 45: 2006 (© VIOE)

De inventaris geeft volgende beschrijving: *“Burgerhuis van vier traveeën en twee bouwlagen onder zadeldak (Vlaamse pannen, nok parallel aan de straat) te dateren in de eerste helft van de 17de eeuw (?). Aangepaste bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechthoekige vensters in omlopende bandomlijstingen; ankers met gekrulde spie. Links barokpoort afkomstig van de vroegere brouwerij "De Gulden Sterre". Rondboogpoort in een geblokte hardstenen omlijsting opgevangen door uitgewerkte pilasters met stermotief en Ionische kapitelen; cartouchesleutel met opschrift "Gulde Ster" onder een gekorniste waterlijst; boogzwikken met lijstwerk.”*

Tot slot is volgend Mechels pand, waarvan de voorgevel beschermd is, zeer vergelijkbaar met het hoger weergegeven inventarisitem:

Beschermde gevel:

Monument: Herenhuis Rembert Dodoens: voorgevel
Kenmerken: traditioneel, 17de-19de eeuw
Adres :Augustijnenstraat 8, Mechelen
Datum bescherming: 19-08-1980

Foto 46: 1978 (© Vlaamse Gemeenschap)

Foto 47: 2017 (© Thomas Verfaillie)

Bijlage 2: aanvullende cijfers

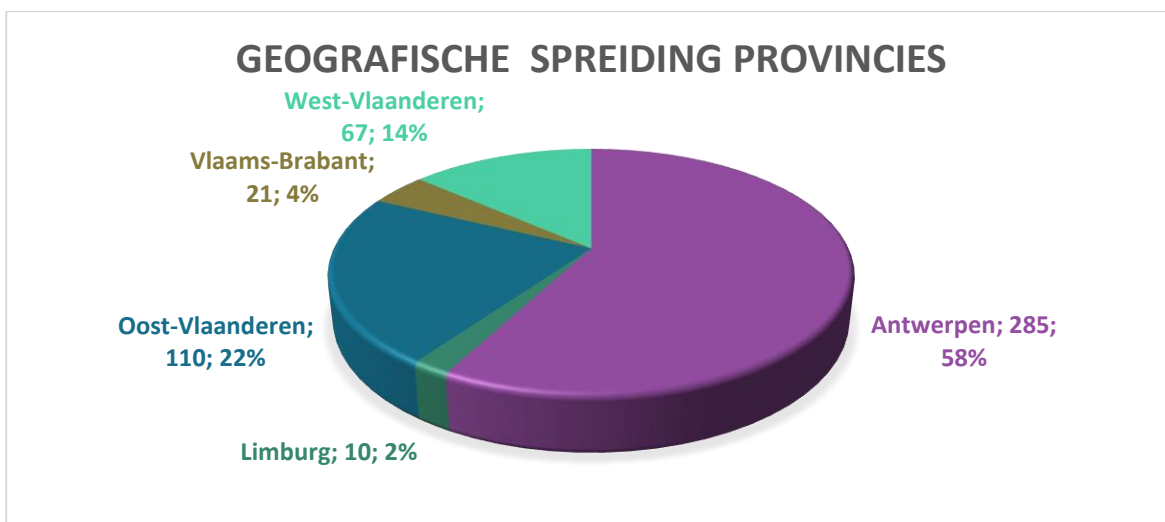
- **Geografische en chronologische spreiding**

In totaal zijn er 493 beschermingen van *Gevels en bedakingen* die tot de scope van het onderzoek behoren. Volgende tabel illustreert de geografische en chronologische spreiding:

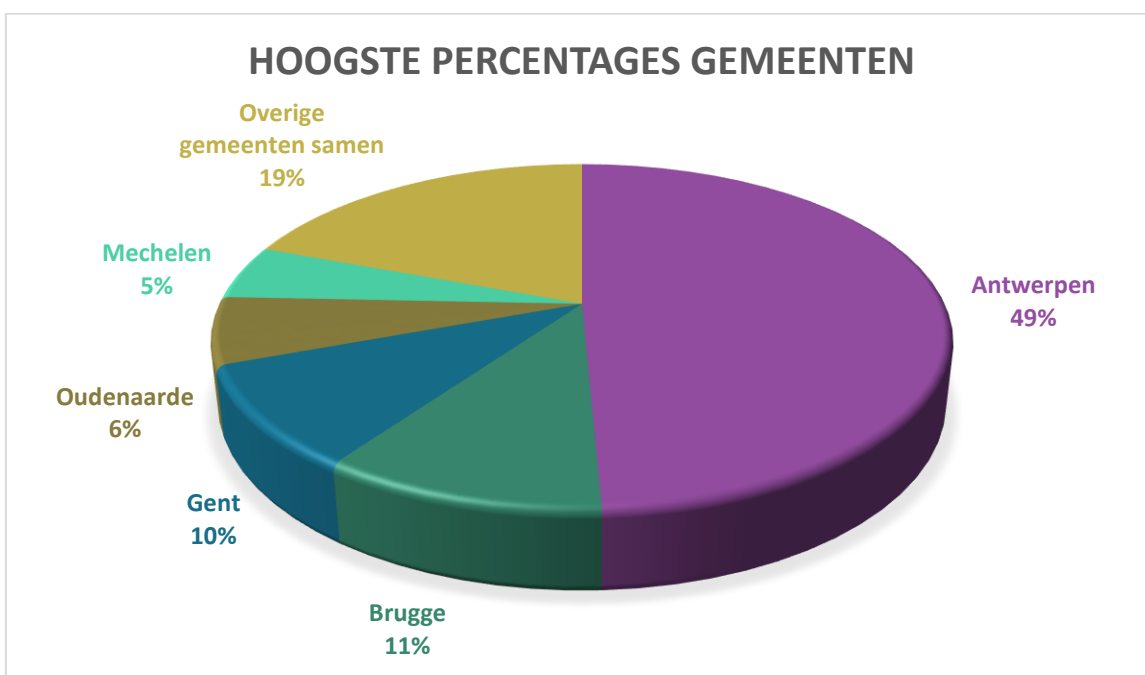
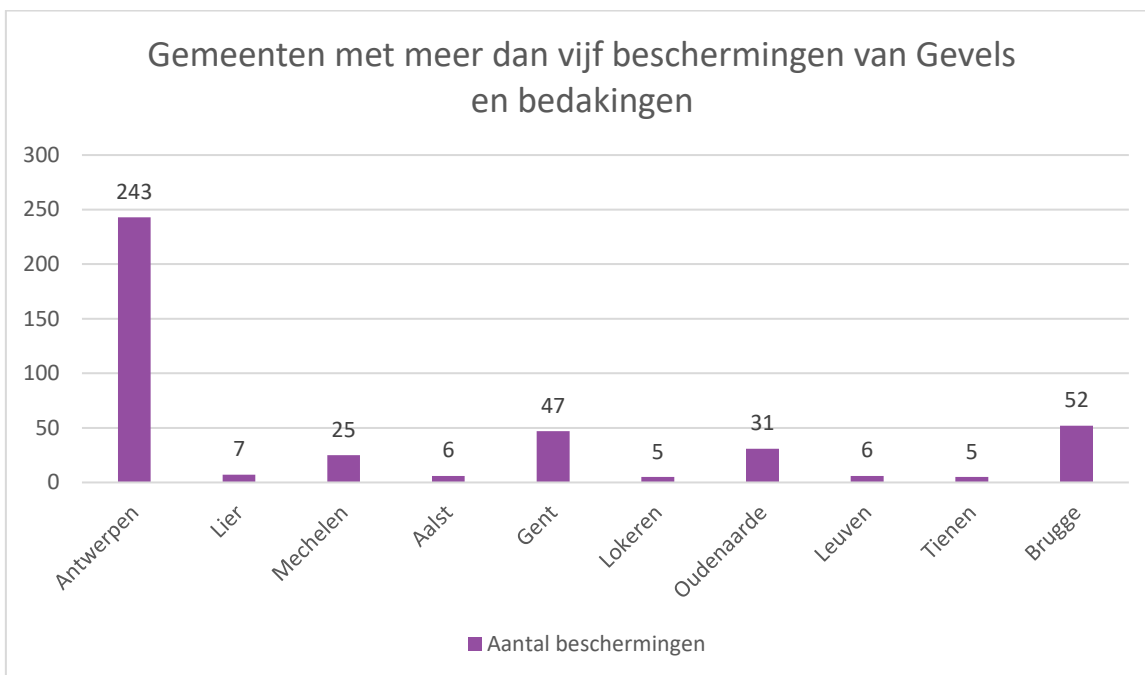
	Geografische en chronologische spreiding					Totaal
	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	
1931 - 1939	6	0	0	0	0	6
1940 - 1949	6	1	1	4	1	13
1950 - 1959	5	0	4	3	0	12
1960 - 1969	0	2	1	1	1	5
1970 - 1979	186	1	5	6	48	246
1980 - 1989	74	1	61	2	7	145
1990 - 1999	4	4	34	3	3	48
2000 - 2009	4	1	2	1	6	14
2010 - 2015	0	0	2	1	1	4
Totaal	285	10	110	21	67	493

1 Geografisch

Geografisch vinden we de meeste van dit soort beschermingen terug in de provincie Antwerpen, op afstand gevolgd door Oost-Vlaanderen. De provincie Limburg heeft met slechts tien beschermingen van dit type het kleinste aantal.

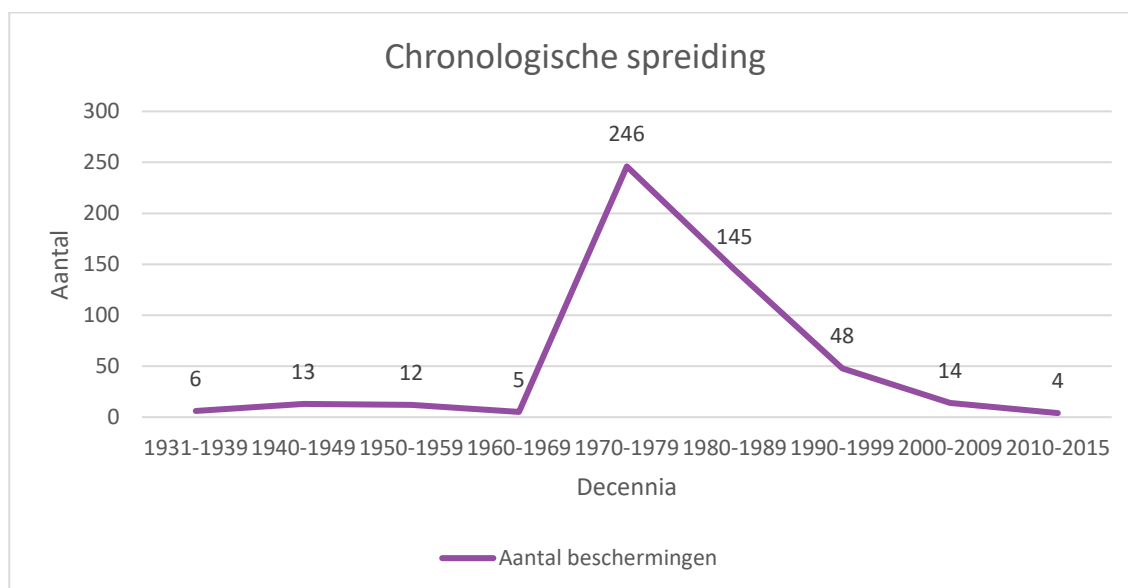
De meeste van deze beschermingen komen voor in een stedelijke context. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de gemeenten met meer dan vijf beschermde objecten van dit type. Voor Antwerpen liggen 238 van de 243 objecten in de binnenstad.

81% van de beschermde objecten *Gevels en bedakingen* is geconcentreerd in de vijf steden Antwerpen, Brugge, Gent, Oudenaarde en Mechelen. In totaal gaat het om 398 van de 493 objecten.

2 Chronologisch

De oudste bescherming uit de onderzochte groep is het *'Gesticht voor gebrekkige vrouwen'* in de Paardenstraat in Antwerpen, gerangschikt bij koninklijk besluit van 6 februari 1936⁶⁹. De jongste bescherming van dit type is de reclamemuurschildering voor *'Cigarettes Marouf'* in Gent (MB 16/12/2014).⁷⁰

- **Stijl, periode en typologie**

1 Stijl

In de inventarisdatabank (en bijgevolg ook in de beschermingsdatabank) krijgt een relict pas een stijl toebedeeld als deze effectief in de tekst vermeld staat. Het moet ook gaan om een duidelijk afleesbare stijl. Een relict met art-decoreminiscenties zal niet de thesaurusterm *'art deco'* toebedeeld krijgen. Het feit dat er in de databank objecten voorkomen zonder stijl is ook niet onlogisch, niet alle gebouwen hebben immers een stijl.

In het kader van het onderzoeksproject werd aan 47 vooralsnog *'stijlloze'* objecten een stijl toegekend, op basis van parate kennis of naar analogie met gelijkaardige relicten uit de databank.

Aan elf objecten kon geen stijl worden toegekend.

In onderstaande tabel zijn objecten geteld volgens de oudste stijl die aan hen werd toegekend:

Stijl	Aantal objecten
Voor de 19de eeuw	
Gotiek	30
Traditioneel en vakwerkbouw	177
Renaissance	11
Barok en classicerende barok	52
Classicisme	56
Rococo	28
Totaal	354

⁶⁹ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/5662>

⁷⁰ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11005>

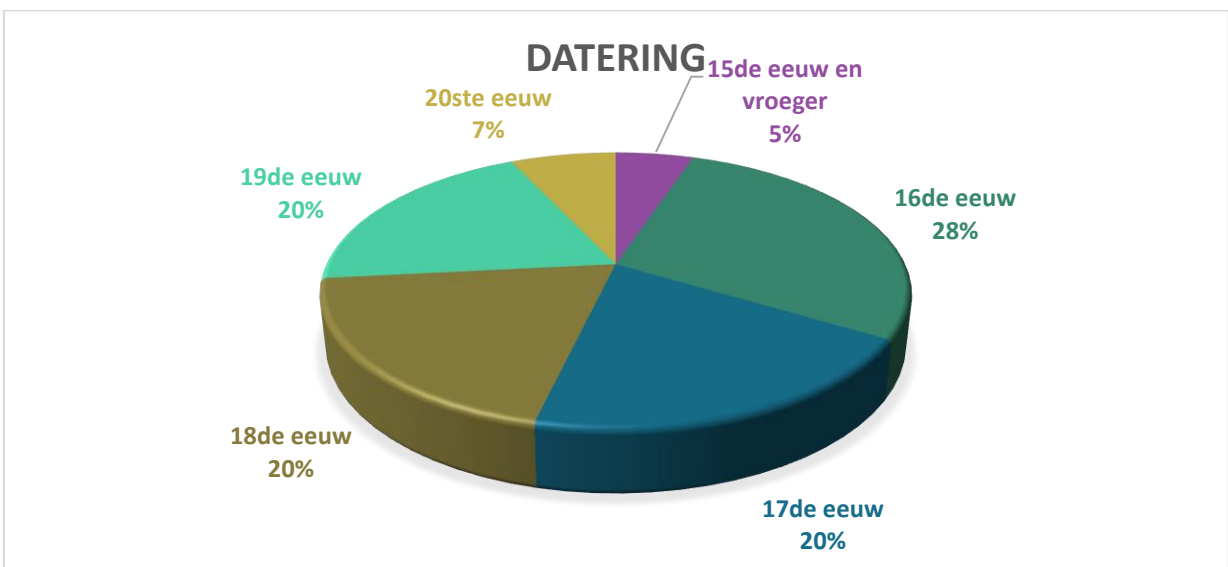

19 de eeuw en later	
Empire	10
Neoclassicisme	50
Neogotiek	8
Neostijl (andere)	36
Eclecticisme	12
Art nouveau	7
Regionalisme	1
Art deco	3
Modernisme	1
Totaal	128

2 Periode

Oudste datering	
13 ^{de} eeuw	6
14 ^{de} eeuw	4
15 ^{de} eeuw	15
16 ^{de} eeuw	139
17 ^{de} eeuw	98
18 ^{de} eeuw	96
19 ^{de} eeuw	96
20de eeuw	34
Objecten zonder datering	5
TOTAAL	493

Het schijfdiagram geeft een overzicht in percentages, zonder de objecten zonder datering:

Bijlage 3: Tabel beschermde objecten

Gevels en bedakingen

id	Naam	gemeente	Actie
973	Pastorie Sint-Martinusparochie	Lubbeek	Verder onderzoek nodig
1131	Herenhuis Hotel de Bourgogne: gevels en daken	Tienen	Verder onderzoek nodig
1226	Begijnhof: gevels, dak, dakspant en 19de-eeuwse bijgebouwen	Tienen	Verder onderzoek nodig
1665	Herenhuis: gevel	Halle	Verder onderzoek nodig
1700	Herenhuis in empirestijl: voorgevel	Leuven	Verder onderzoek nodig
3218	Kasteel van Ordingen: onderdelen	Sint-Truiden	Verder onderzoek nodig
4060	Dekenij: gevels en bedaking	Herk-de-Stad	Verder onderzoek nodig
4413	Burgerhuis De Roskam: gevels en bedaking	Lier	Verder onderzoek nodig
4430	Kaaibeekhoeve: voorgevel, zichtbare zijgevel en bedaking	Herselt	Verder onderzoek nodig
4549	Pastorie van de norbertijnen: gevels en bedaking	Westerlo	Verder onderzoek nodig
4605	Breedhuis met restant van toegang Sint-Pieterskerk: spitsboogvenster	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4754	Classicistisch herenhuis, linkerdeel: voorgevel en bedaking	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4755	Classicistisch herenhuis, rechterdeel: voorgevel en bedaking	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4769	Herenhuis: linkerdeel straatgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4770	Herenhuis: rechterdeel straatgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4772	Stadswoning: barokke deur	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4785	Stadswoning Gulden Wereld: gevel en bedaking	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4792	Stadswoningen Waag en Steur (samen): voorgevels	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4892	Laatclassicistisch burgerhuis met Mariabeeld: gevels en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5059	Dorpswoning Bouwens: voorgevel, zijgevels en bedaking	Hoogstraten	Verder onderzoek nodig
5208	Stadswoning Soeten naem Jesus: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5213	Lusthof De Roode Leeuw	Mortsel	Verder onderzoek nodig
5306	Burgerhuis Vosken: gevel en bedaking	Mechelen	Verder onderzoek nodig
5330	Stadsschool Grote School: voorgevel en bedaking	Mechelen	Verder onderzoek nodig
5411	Berg van barmhartigheid: gevels en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5422	Berg van barmhartigheid: gevels en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5594	Woning Mariënborg: gevel en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5687	Stadswoning: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5691	Stadswoning Rooden Scheyre: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5692	Stadswoning Steenen Spiegel: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5768	Notarishuis: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5777	Sint-Niklaasgodshuis: waterpomp, Mariabeeld en ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6008	Klooster van de witzusters: kloosterkapel, calvarie en gevels	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6022	Kantoorgebouw General Building: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6024	Neobarok winkelhuis: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6032	Herenhuis De Cleynen Sint-Arnold: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6052	Hotel De Roose	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6064	Burgerhuis in Louis-Philippstijl: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6066	Neoclassicistisch herenhuis: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

6067	Stadswoning: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6153	Burgerhuis De Rode Haan: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
6181	Hoekhuis Het Maelslot: voorgevels en daken	Mechelen	Verder onderzoek nodig
6194	Stadswoning: gevel en daken	Mechelen	Verder onderzoek nodig
6202	Woning Neptune: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6280	Woning schilder Frans Snyders: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6315	Stadswoning: voorgevel, bedaking en kelder	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6316	Stadswoning: voorgevel, bedaking en kelder	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6318	Stadswoning: winkelpui	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6322	Stadswoning: winkelpui	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6337	Pastorie Sint-Andriesparochie: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6340	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6342	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6345	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6351	Stadswoning de Grootte Arent: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6353	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6359	Burgerhuis in barokstijl: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6363	Stadswoning: topgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6364	Achterhuis: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6375	Traditionele stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6378	Traditionele stadswoning: gevels, daken en Onze-Lieve-Vrouwbeeld	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6385	Stadswoning: voorgevel en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6389	Hoekhuis: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6405	Burgerhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6407	Huis Stoelken: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6420	Twee stadswoningen (samenstel): bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6422	Woon- en winkelhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6424	Woon- en winkelhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6425	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6428	Gouden Duyve: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6430	Barokpoortje	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6431	Huis Oude Waghe: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6436	Professenhuis: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6442	Classicistisch burgerhuis: bovengevel en ingangsomlijstingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6446	Huis Drij Schildekens: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6474	Godshuis Sint-Anna: binnenplaatsgevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6476	Stadswoning in second empirestijl: voorgevel en aansluitende bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6477	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6488	Huis Sint-Jan Evangelist: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6503	Huis Sint-Franciscus en Exter: geveldelen en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6516	Huis De Soeten Naem Jesus: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6525	Stadswoning in second-empirestijl: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6532	Huis de gulden Cruys: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6541	Huis Wapen van Oostenrijk: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6545	Huis Swert Lam: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6552	Huis Casteel van Hoochstraten: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

6561	Stadswoning: barokpoort en bovenlichten	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6573	Herenhuis: ingangstravee	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6580	Huis de Raap: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6583	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6588	Huis de Gulden Zadel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6590	Huis het Spreeuwken: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6592	Huis Sint-Jacop: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6597	Huis De Gulden Tessche: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6600	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6604	Huis Roode Hoed: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6605	Stadswoning: achtergevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6609	Stadswoning: achtergevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6611	Hoekhuis: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6613	Stadswoning met trapgevel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6627	Huis Het Lammeken: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6642	Stadswoning met trapgevel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6663	Burgerhuis gedateerd 1725: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6684	Smalle stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6685	Stadswoning: overblijfsel geveltop	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6688	Stadswoning met trapgevel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6710	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6729	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6740	Huis 't Peerd in de Wieghe: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6747	Stadswoning: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6748	Stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6750	Stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6753	Huis Den Hopsack: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6754	Traditionele stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6775	Magazijn De Klok: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6796	Huis de drij Monnieken en Sinte Anna: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6802	Stadswoning: achtergevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6803	Stadswoning met trapgevel: geveldelen en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6805	Burgerhuis de Wildeman: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6827	Huis den Baers: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6836	Twee burgerhuizen (samenstel): geveldelen en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6838	Burgerhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6840	Huis Gulden Ster en Sint Aubert: geveltop en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6844	Huis Brantijser: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6851	Hoekhuis met Bergstraat: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6858	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6866	Burgerhuis In de Blou Geydt: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6873	Huis de Gulden Bock: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6915	Ambachtshuis De Lelye: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6918	Huis de Halffmane: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6920	Huis den Os: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6922	Pakhuis: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

6923	Achterhuis: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6926	Stadswoning: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6942	Stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6955	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6959	Stadswoning: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7011	Stadswoning met trapgevel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7030	Huis de Witte Roose: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7095	Traditioneel hoekhuis: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7107	Stadswoning: voorgevel en aansluitende bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7210	Burgerhuis De Roos: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7220	Huis De Vier Gekroonde: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7221	Classicistische stadswoning: voor- en zijgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7305	Neoclassicistisch schoolgebouw: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7308	Stadswoning: poort en poortomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7452	Gemeentelijke lagere jongensschool: gevels en bedaking	Horebeke	Verder onderzoek nodig
7493	Stadswoning: trapgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
7499	Ursulinenklooster: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
7548	Hoekhuis In den Boer à la Mode: voorgevel en daken	Mechelen	Verder onderzoek nodig
7797	Hoeve Hof ten Hondert	Wetteren	Verder onderzoek nodig
8160	Brouwerswoning d'Hollander: gevels en daken	Dendermonde	Verder onderzoek nodig
8161	Gemeentehuis Oudegem: straatgevels en bedaking	Dendermonde	Verder onderzoek nodig
8531	Kasteeldomein Terlinden: gevels en daken stalling	Aalst	Verder onderzoek nodig
8645	Landhuis: voorgevel	Sint-Niklaas	Verder onderzoek nodig
8723	Herenhuis in rococostijl: gevel rechterdeel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
8736	Gildehuis der Onvrige Schippers: voorgevel	Gent	Verder onderzoek nodig
8753	Ensemble van vier dorpswoningen (samen): gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
8762	Hoekhuis: halsgevel	Aalst	Verder onderzoek nodig
8888	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8890	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8892	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8896	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8897	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8898	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8901	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8902	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8903	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8905	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8906	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8907	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak) met rondboogdoorgang	Gent	Verder onderzoek nodig
8909	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8911	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8912	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
9092	Hotel Ortegat: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9105	Hotel Schamp: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9119	Herenhuis in rococo: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9134	Herenhuis: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig

9138	Classicistisch herenhuis: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9141	Stadhuis Zottegem: gevels en daken	Zottegem	Verder onderzoek nodig
9159	Kasteeldomein de Blondel de Beauregard: kasteel, gevels en daken paviljoen en stallingen en stenen pomp	Geraardsbergen	Verder onderzoek nodig
9180	Hoekhuis: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9193	Classicistisch herenhuis: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9230	Rijksmiddelbare school: gevels en daken hoofdgebouwen en voorgevel, noordgevel en daken dienstgebouwen	Geraardsbergen	Verder onderzoek nodig
9249	Posterijen, Vrederegerecht en Politierechtbank: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9344	Molenaarswoning gedateerd 1689: gevels en daken	Geraardsbergen	Verder onderzoek nodig
9370	Kasteeldomein van Steenhuize-Wijnhuize: gevels en daken dienstgebouw	Herzele	Verder onderzoek nodig
9479	Neogotisch burgerhuis: gevels en bedaking	Gent	Verder onderzoek nodig
9959	Stadswoning: barokgevel	Lokeren	Verder onderzoek nodig
9999	Huis In de Vos: voorgevel en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10022	Stadswoning: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10037	Huis De Ram: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10039	Café Cambrinus: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10042	Burgerhuis en brouwerij De Tanghe: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10088	Herenhuis: voorgevel en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10118	Hoofdpost Electriciteit: voorgevel	Lokeren	Verder onderzoek nodig
10124	Stadswoning gedateerd 1663: gevels en daken	Lokeren	Verder onderzoek nodig
10137	Burgerhuis ontworpen door Ch. Van Driessche: gevels en bedaking	Gent	Verder onderzoek nodig
10141	Stadswoning van 1924: voorgevel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10176	Neorococo herenhuis: voorgevel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10180	Onze-Lieve-Vrouwehospitaal: gevels en daken van onderdelen	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10183	Classicistisch herenhuis: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10438	Stadswoning: poortje met overwelfde gang	Gent	Verder onderzoek nodig
10533	Pastorie Onze-Lieve-Vrouw Geboorteparochie: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
10851	Hoekhuis: voorgevel	Gent	Verder onderzoek nodig
10866	Hoekcomplex: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
11081	Jongensschool Sint-Jozef-Klein-Seminarie: neoclassicistische gevels hoofdgebouw	Sint-Niklaas	Verder onderzoek nodig
12633	Twee stadswoningen (samenstel): gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12652	Godshuis De La Fontaine: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12678	Brouwerij: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12690	Huis De Olifant: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12708	Laatgotisch burgerhuis uit 1516: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12737	Gildehuis De Grote Vos: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12754	Herenhuis De Keizerlijke Kroon: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12755	Stadswoning In den Stuer: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12756	Stadsontvangstkantoor Stadsassise: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
13312	Vrijmetselaarsloge: gevel	Kortrijk	Verder onderzoek nodig
13479	Vlasfabriek: gevels van binnenkoer	Harelbeke	Verder onderzoek nodig
14018	Stapelhuis: gevels en bedakingen	Oostende	Verder onderzoek nodig
14401	Herenhuis in eclectische stijl: voorgevel	Brugge	Verder onderzoek nodig
14404	Burgerhuis: voorgevel	Brugge	Verder onderzoek nodig
14612	Burgerhuis: gevel	Menen	Verder onderzoek nodig
14618	Oliefabriek: gevels en daken	Menen	Verder onderzoek nodig

1181/1	Vrederegerecht en stadsgevangenis : gevels en bedaking	Tienen	Verder onderzoek nodig
1181/2	Vrederegerecht en stadsgevangenis: gevels en bedaking	Tienen	Verder onderzoek nodig
4641/1	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/10	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/11	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/12	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/13	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/14	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/15	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/16	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/5	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/6	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/7	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/8	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/9	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5093/1	Lillo-fort: officierswoningen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5093/2	Lillo-fort: officierswoningen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5093/3	Lillo-fort: officierswoningen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5093/4	Lillo-fort: officierswoningen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6204/2	Gildehuizen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7673/2	Godshuizen: gevels en daken en omgeving	Lier	Verder onderzoek nodig
7673/3	Godshuizen: gevels en daken en omgeving	Lier	Verder onderzoek nodig
7673/4	Godshuizen: gevels en daken en omgeving	Lier	Verder onderzoek nodig
7673/5	Godshuizen: gevels en daken en omgeving	Lier	Verder onderzoek nodig
1085	Stadhuis Tienen: gevels en daken	Tienen	Verder onderzoek nodig
1217	Kasteel Ter Loonst: inrijpoort, gevels en daken van woongedeelte	Kampenhout	Verder onderzoek nodig
1277	Kasteel Beaulieu: gevels en daken	Machelen	Verder onderzoek nodig
1428	Ortshuis: voorgevel en bedaking	Vilvoorde	Verder onderzoek nodig
1481	Kasteel van Wemmel: gevels en daken	Wemmel	Verder onderzoek nodig
1687	Herenhuis Morillon: toren, gevels zijvleugels en poort	Leuven	Verder onderzoek nodig
1816	Kartuizerij van Terbank: gevels en daken zuidelijke vleugel	Leuven	Verder onderzoek nodig
2272	Huis Houbrechts: gevel, bedaking en kelder	Kortesseem	Verder onderzoek nodig
2695	Kasteel van Duras	Sint-Truiden	Verder onderzoek nodig
3439	Stadshoeve: voorgevel en bedaking	Borgloon	Verder onderzoek nodig
3680	Kasteel van Veulen: buitengevel en bedakingen	Heers	Verder onderzoek nodig
4347	Burchtmuur en gevels en daken van kantoorgebouw	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4419	Pastorie Sint-Lambertusparochie: gevels en bedaking	Beerse	Verder onderzoek nodig
4614	Stadswoning: houten voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4618	Burgerhuis Sint-Jozef: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
4793	Garenblekerij Boones Blijk	Turnhout	Verder onderzoek nodig
5119	Stadswoning: winkelpui	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5154	Poortomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5635	Herenhuis: poortomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5662	Gesticht voor Gebrekkige Vrouwen: gevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
5679	Van Straelentoren en gevels	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6021	Kantoorgebouw British Dominions House: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

6028	Bankgebouw Banque de Reports: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6035	Kantoorgebouw Imperial Continental Gas Association: gevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6068	Herenhuis De Gouden Leeuw: poortomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6082	Hotel du Bois: gevels en binnenplaatsen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6140	Laatclassicistisch burgerhuis: deuromlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6157	Sint-Julianusgasthuis: koer, zaal en ingang kapel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6191	Herenhuis Rembert Dodoens: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
6195	Woning De Zonnewijzer: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6223	Eenheidsbebouwing van burgerhuizen in art nouveaustijl: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6291	Hoekhuis Ghulden Roose: gevels en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6298	Herenhuis in Louis-Philippestijl: voorgevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6356	Huis De Grootte en de Kleine Byle: voorgevel en bedaking	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6361	Huis Sint-Jacob in Galiciën	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6374	Stadswoning De Witte Engel: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6384	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6386	Stadswoning gedateerd 1620: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6396	Huis Den Beer: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6400	Huis Den Kemel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6403	Burgerhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6408	Herenhuis: geveldelen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6410	Den Grooten Mont toe: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6411	Huis de Grote Wolvinne: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6426	Huis Sinte Anna: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6427	Huis Gulden Zwaan: geveltop en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6432	Huis het Lammeken: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6434	De Koninck van Spaniën: voorgevel poortgebouw	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6445	Huis Cleyn Brandenborch: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6451	Stadswoning: winkelpui	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6460	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6485	Huis Sint-Jan Evangelist: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6491	Vlaaikensgang: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6493	Huis de Muze: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6512	Gevels en daken classicistisch burgerhuis en Potagiepoort	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6527	Burgerhuis: ingangsomlijsting en poort	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6537	Huis den Scilt van Oostenrijck en huis den Jonghen Moriaen: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6603	Huis den Gulden Hert: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6612	Huis de Coninck van de Moren: gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6632	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6633	Traditioneel burgerhuis: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6635	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6648	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6658	Hoekhuis Parijs: bovengevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6678	Twee stadswoningen (samenstel): gevels en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6680	Stadswoning gedateerd 1663: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6689	Stadswoning met trapgevel: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6712	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

6721	De Tennen Pot: ingangsomlijstingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6743	Klein Brantijzer: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6745	Het Scilt van Londen: ingangsomlijsting en deur	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6746	Stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6758	Huis Den Bock: ingangstravee	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6789	Burgerhuis: bovengevel en ingang	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6823	Herenhuis De Gulden Hand: poort en galerij	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6832	Burgerhuis den Grooten Gulden Schilt: geveldelen en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6845	Hoekhuis met Sint-Jansvllet: ingangsomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6891	Stadswoning: poort en poortomlijsting	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6902	Rococo burgerhuis: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6903	Traditionele stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6925	Stadswoning: geveldelen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6950	Stadswoning: voorgevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6963	Patriciërswoning de witte Arend	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6972	Burgerhuis: bovengevel	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6986	Gotisch burgerhuis De Duivels: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
6990	Burgerhuis Het Paradijs: voorgevel	Mechelen	Verder onderzoek nodig
7007	Stadswoning met trapgevel: bovengevel en daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7016	Refugiehuis Sint-Baafsabdij	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7023	Burgerhuis in rococostijl: ingangsomlijstingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
7141	Complex De Waaiburg: gedateerde gevel met bedaking	Geel	Verder onderzoek nodig
7822	Slagerij: gevels, daken en kruisbeeld	Wetteren	Verder onderzoek nodig
7852	Neoclassicistisch herenhuis: gevels en daken	Aalst	Verder onderzoek nodig
8080	Stadswoningen en beluik (samen): gevels en bedakingen	Gent	Verder onderzoek nodig
8348	Lustdomein van de abt van de abdij van Affligem: woning en gevels en daken aanhorigheden	Dendermonde	Verder onderzoek nodig
8442	Herenhuis: gevels en daken	Aalst	Verder onderzoek nodig
8524	Kasteeldomein Terlinden: gevels en daken 18de-eeuwse vleugels	Aalst	Verder onderzoek nodig
8593	Stadswoning: houten achtergevel	Gent	Verder onderzoek nodig
8721	Herenhuis in rococostijl: gevel linkerdeel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
8738	Herenhuis in rococostijl: voorgevel	Gent	Verder onderzoek nodig
8749	Pastorie Sint-Laurentiusparochie: gevels en bedaking	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
8893	Neoclassicistisch huizenblok: cinema Capitole (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8908	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Verder onderzoek nodig
8948	Classicistisch herenhuis: gevels, daken en binnenplaats	Aalst	Verder onderzoek nodig
9068	Herenhuis in classicerende barok: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9143	Hotel de Loose: gevels en daken	Gent	Verder onderzoek nodig
9330	Stadswoning: gevels en daken	Geraardsbergen	Verder onderzoek nodig
9369	Kasteeldomein van Steenhuize-Wijnhuize: gevels en daken kasteel	Herzele	Verder onderzoek nodig
9444	Gemeentehuis Lebbeke: gevels en daken	Lebbeke	Verder onderzoek nodig
9800	Burgerhuis: voorgevel en voorkamer met apotheekinrichting	Gent	Verder onderzoek nodig
9958	Sint-Lodewijkscollege: voorgevel	Lokeren	Verder onderzoek nodig
9995	Refugiehuis van de abdij van Petegem: voor- en zijgevel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10024	Stadswoning: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10070	Herenhuis: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10075	Stadswoning: voorgevel en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig

10082	Herenhuis met classicistische voorbouw: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10108	Laatclassicistische stadswoning: voorgevel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10113	Stadswoning: voorgevel	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10125	Herenhuis: gevel en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10131	Huis De drie Duiven: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10142	Herberg Den Gulden Cop: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10143	Herberg De Zwane: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10160	Herberg Drie Koningen: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
10189	Hoekhuis: gevels en daken	Oudenaarde	Verder onderzoek nodig
11020	Elisabethshuis: gevels en daken en achterbouw	Gent	Verder onderzoek nodig
12609	Huis Cottem: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12629	Klooster van Sarepta: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12631	Herenhuis Hof van Gistel: gevels, toren en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12638	Godshuis De Moor: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12640	Godshuis Sint-Joos: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12648	Godshuis van het kleermakersambacht: gevels en bedakingen	Brugge	Verder onderzoek nodig
12666	Huis 't Hof Van Maldeghe: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12667	Herenhuis De Nieulant: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12679	Burgerhuis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12681	Werkplaats van glazenier K. van Robays: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12682	Huis Duitse Natie: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12684	Burgerhuis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12696	Stadswoning: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12698	Herenhuis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12704	Herenhuis met lijstgevel: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12722	Laatgotisch burgerhuis De Zomere: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12726	Laatgotische stadswoning: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12727	Cinema 't Zwart Huis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12730	Hoekpand Boechoute: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12735	Gildehuis van de schoenmakers: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12742	Café De Munte met achterhuis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12744	Huis Den Struys: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12758	Burgerhuis: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12765	Huis De Claversine: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12769	Burgerhuis uit 1624: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12774	Burgerhuis Den Grootte Mortier: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
13344	Poortersloge: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
13346	Huis Vanden Abeele: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
14017	Koninklijk Stapelhuis: gevels en bedakingen	Oostende	Verder onderzoek nodig
14569	Parochiekerk Sint-Brixius: toren en voorgevel middenschip	Wielsbeke	Verder onderzoek nodig
14634	Le Grand Hôtel: gevels, daken, trap en traphal	Nieuwpoort	Verder onderzoek nodig
12646/1	Godshuis De Meulenaere: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
12646/2	Godshuis Sint-Jozef: gevels en bedaking	Brugge	Verder onderzoek nodig
4641/2	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/3	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
4641/4	Woningen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig

4851/6390	Huis Spaengien: voorgevel, achtergevel, daken	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6204/1	Gildehuizen: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6223/2	Eenheidsbebouwing van burgerhuizen in art nouveaustijl: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
6223/3	Eenheidsbebouwing van burgerhuizen in art nouveaustijl: gevels en bedakingen	Antwerpen	Verder onderzoek nodig
1307	Technische School: straatgevels	Leuven	Geen actie nodig
1553	Instituut Mater Dei: voorgevel en bedaking	Leuven	Geen actie nodig
1901	Reclamemuurschildering Olijffe	Londerzeel	Geen actie nodig
2983	Burgerhuis in rococostijl: voorgevel	Sint-Truiden	Geen actie nodig
3302	Steenkoolmijn van Eisden: zijgevel badzaal en uitbreiding hoofdburelen	Maasmechelen	Geen actie nodig
4341	Burchtmuur en gevels en daken van kantoorgebouw	Antwerpen	Geen actie nodig
4722	Hoeve Het Pannenhuis: gevels en bedaking	Merksplas	Geen actie nodig
5708	Hoekhuis in Louis Philippestijl: gevels en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
5770	Hotel Antonio Perez: voorgevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
5891	Burgerhuis Huwelijksbootje: gevels en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6025	London County Westminster & Parrs Bank Limited: gevels en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6029	Hotel Geelhand: gevels en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6047	Laatclassicistisch herenhuis: gevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6048	Huis Het Wapen van Spanje: gevel en bedaking	Antwerpen	Geen actie nodig
6056	Kantoorgebouw Le Lloyd Belge S.A. d'Assurances: gevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6276	Burgerhuis: voorgevel	Antwerpen	Geen actie nodig
6439	Hoekhuis: winkelpui	Antwerpen	Geen actie nodig
6453	Grands Magasins Leonhard Tietz: gevels en bedaking	Antwerpen	Geen actie nodig
6456	Hoekhuis in eclectische stijl: gevel en bedaking	Antwerpen	Geen actie nodig
6574	Huis den Grooten Helm: bovengevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6640	Hoekhuis: ingangsomlijsting	Antwerpen	Geen actie nodig
6643	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6767	Liberaal Volkshuis Help U Zelve: gevels en bedaking	Antwerpen	Geen actie nodig
6813	Woning Onze-Lieve-Vrouw en Jezus: voorgevel	Antwerpen	Geen actie nodig
6831	Huis den Houten Hon(d)t: bovengevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
6876	Huis de Kevie: bovengevel en daken	Antwerpen	Geen actie nodig
7525	Godshuis de Lichtervelde	Nazareth	Geen actie nodig
7820	Kasteeldomein Hof ter Saksen: gevels en bedaking kasteel	Beveren	Geen actie nodig
8899	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Geen actie nodig
8904	Neoclassicistisch huizenblok: burgerhuis (gevel en dak)	Gent	Geen actie nodig
9095	Herenhuis: gevels en daken	Gent	Geen actie nodig
9183	Hotel de Nockere, gevels en daken	Gent	Geen actie nodig
10094	Burgerhuis: voorgevel	Oudenaarde	Geen actie nodig
10095	Burgerhuis: voorgevel	Oudenaarde	Geen actie nodig
10115	Classicistisch burgerhuis: gevel en daken	Oudenaarde	Geen actie nodig
10123	Hoekhuis: gevels en daken	Oudenaarde	Geen actie nodig
11005	Reclameschildering Cigarettes Marouf	Gent	Geen actie nodig
12615	Huis Den Noodt Gods of Spookhuis: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig
12622	Eenheidsbebouwing van acht éénkamerwoningen (nu 1 museum): gevels en bedakingen	Brugge	Geen actie nodig
12671	Sint-Franciscus Xaveriusziekenhuis: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig
12687	Burgerhuis De Pelikaan: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig

12709	Brouwerij in empirestijl: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig
12720	Ambachtshuis van timmerlieden 1763-1765: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig
12772	Stadswoning De Papegaaï: gevels en bedaking	Brugge	Geen actie nodig
12902	Geschilderde muuradvertentie voor Haig House	Ieper	Geen actie nodig
13493	Station Harelbeke: gevels en bedaking	Harelbeke	Geen actie nodig
13789	Schoolgebouw: voorgevel en bedaking	Oostende	Geen actie nodig
14598	Sint-Jorishospitaal: zuidwestelijke gevel en bedaking oudste vleugel, poortje en altaar	Menen	Geen actie nodig
11781/1	Twee burgerhuizen met barokke en empiregevel: gevels	Brugge	Geen actie nodig
11781/2	Twee burgerhuizen met barokke en empiregevel: gevels	Brugge	Geen actie nodig
7673/1	Godshuizen: gevels en daken en omgeving	Lier	Geen actie nodig
27	Gevelniskapel Onze-Lieve-Vrouw	Kampenhout	Geen actie nodig
1791	Houten winkelpui	Halle	Geen actie nodig
4493	Stadswoning: straatkapel Onze-Lieve-Vrouw	Lier	Geen actie nodig
4647	Klein Seminarie: gevels en bedaking van Sint-Thomas- en Sint-Michielsvleugel en omheiningmuur	Mechelen	Geen actie nodig
6308	Stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis: kapel en gevels en daken	Mechelen	Geen actie nodig
8276	Metaalfabriek Ateliers de constructions de Baesrode: fabriekshal en straatgevel	Dendermonde	Geen actie nodig
10116	Burgerhuis: Mariabeeld op sokkel	Lokeren	Geen actie nodig
12121	Calvarie 't Annaatje van 't Pitje	Brugge	Geen actie nodig
12189	Burgerhuis: winkelpui	Lo-Reninge	Geen actie nodig
3704	Gemeentelijke Jongens en -Tekenschool: gevels, bedaking en omheiningmuur met hekwerk	Tongeren	Geen actie nodig
5987	Gemeentehuis Kalmthout: gevels en bedaking oude deel	Kalmthout	Geen actie nodig
6046	Handels- en kantoorgebouw in art nouveau	Antwerpen	Geen actie nodig
6260	Scheppersinstituut: onderdelen	Mechelen	Geen actie nodig
6402	Burgerhuis: ingangsomlijsting	Antwerpen	Geen actie nodig
9093	Herenhuis in klassicerende barok en achterbouw	Gent	Geen actie nodig
9106	Herenhuis Papillon: gevels, daken en kamer in neo-Vlaamserenaissance-stijl	Gent	Geen actie nodig
9944	Brouwerij De Keyser: gevels en daken	Ronse	Geen actie nodig
10788	't Volkshuis: gevels, daken, gelagzaal en schouw	Sint-Niklaas	Geen actie nodig
11272	Herenhuis ontworpen door J.-B. Pisson: gevels, daken en delen interieur	Gent	Geen actie nodig
11703	Maison Duysburgh: voorgevel en bedaking hoofdvolume	Blankenberge	Geen actie nodig
14517	Sint-Jansgasthuis: gevels en daken	Veurne	Geen actie nodig
1711	Heilige Drievuldigheidscollege: voorgevel en barokke ingangseur	Leuven	Evalueren nut bescherming
1784	Burgerhuis: arduinen deuromlijsting	Halle	Evalueren nut bescherming
3520	Stadswoning: woning en gevels van het bijgebouw	Borgloon	Evalueren nut bescherming
5159	Poort- en deuromlijsting van traditioneel diephuis	Antwerpen	Evalueren nut bescherming
6156	Burgerhuis De Lepelaar: overblijfsel van de voorgevel	Mechelen	Evalueren nut bescherming
6159	Dokterswoning: erker	Mechelen	Evalueren nut bescherming
6628	Stadswoning: bovengevel en daken	Antwerpen	Evalueren nut bescherming
11618	Predikherenklooster: overblijfselen westportaal en zuidmuur kerk	Brugge	Evalueren nut bescherming
6834	Huis Het Paradijs: bovengevel	Antwerpen	Evalueren nut bescherming
6708	Burgerhuis: ingangsomlijsting	Antwerpen	Evalueren nut bescherming
6320	Kasteel Zoerselhof en koetshuis: gevels en daken	Zoersel	Evalueren nut bescherming

